

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszék

TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI DOLGOZAT

KÖTŐTŰ ÉS KATÉTER

Népesedési politika és az abortuszkorlátozás a
„Ratkó-korszakban”

Atanaszov Hedvig

Konzulens:

Agárdi Izabella tudományos munkatárs

Képešy Imre egyetemi adjunktus

Kézirat lezárva: 2024. 11. 05

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	2
<i>I.1. A vizsgált témakör jelentősége</i>	<i>2</i>
<i>I.2. Módszertan</i>	<i>2</i>
<i>I.2.1. Peres iratok.....</i>	<i>3</i>
<i>I.2.1. Biopolitika és kormányzás</i>	<i>5</i>
II. Az abortuszzabályozás története Magyarországon a „Ratkó-korszak” előtt	6
III. A „Ratkó-korszak” (1952–1954).....	8
<i>III.1. A „Ratkó-korszak” közvetlen előzményei és okai</i>	<i>8</i>
<i>III.2. A korszak mérlege</i>	<i>9</i>
<i>III.3. Az abortuszzabályozás</i>	<i>14</i>
<i>III.4. Népesedési politika</i>	<i>19</i>
<i>III.5. Női szerepek.....</i>	<i>20</i>
IV. A „Ratkó-korszak” vége és az azt követő időszak	24
V. Kitekintés	25
VI. Összegzés.....	28
Irodalomjegyzék	30

Ábrajegyzék

1. ábra Magzatelhajtással vádoltak és elítéltek száma (1938–1955) (Forrás: Pető Andrea)	11
2. ábra Járásbíróságok által kiszabott főbüntetés (1952–1953) a BFL-ben található periratok alapján (saját gyűjtés).....	12

I. Bevezetés

I.1. A vizsgált témakör jelentősége

Noha a „Ratkó-korszak” immáron 70 éve véget ért, egészen napjainkig hatással van Magyarország demográfiai és ezáltal társadalmi-gazdasági viszonyaira. Számomra ezek azonban csak másodlagos szempontok, amiért úgy gondolom, hogy a Ratkó-korszak kutatása rendkívül időszerű és szükséges. A korszak vizsgálatával megérthetjük az abortuszhoz, a reprodukcióhoz vagy a népesedéspolitikához való viszonyunkat, ami sok esetben a Ratkó-korszakban és az arról szóló elbeszélésekben gyökerezik. Jelen kutatás a korszaknak – a köztudatban – alapvetésnek tartott jellemzőit vizsgálja, gondolja újra, amelyek hatással lehetnek arra a mai napig, miként látjuk a terhességmegszakítás kérdéskörét.

Továbbá álláspontom szerint nemcsak emiatt fontos a korszak mélyebb elemzése, hanem azért is, mert a „Ratkó-korszakot” vizsgálva betekintést nyerhetünk a pártállam nőkhöz, reprodukcióhoz fűződő viszonyába és megismerhetjük a népesedéspolitika céljait, eszközeit – ezek pedig napjainkban is releváns problémákra világítanak rá a reprodukciós kérdések kapcsán. Az államhatalom és a nők viszonya mellett ide sorolható a reprodukció feletti állami ellenőrzés kérdése, ennek eszközei és eredményei, továbbá a népesedéspolitika, mint kiemelt kormányzati program.

Dolgozatomban a következő kérdésekre keresem a választ: 1) Mennyiben reális a korszak negatív megítélése és milyen okok állnak emögött? 2) Milyen módszerekkel kívánt a hatalom véghez vinni a népesedéspolitikát és mit lehet elmondani ennek eredményéről? 3) Mit lehet elmondani a „Ratkó-korszak” kapcsán a nők és a hatalom viszonyáról? Milyen mértékben tekinthetőek a nők áldozatainak a népesedéspolitikának?

Ahhoz, hogy választ tudjak adni a fenti kérdésekre, vizsgálom, hogy valójában milyen is volt a magyar történelem eddigi legszigorúbb abortuszkorlátozása, mivel indokolja az állam a korlátozásokat és hogyan hatott ez az ekkor élt nőkre.

I.2. Módszertan

A kutatásomat a korszakról szóló elsődleges és másodlagos források vizsgálatával végeztem. A másodlagos forrásokra támaszkodva kíséreltem meg összefoglalni a korszak előzményeit, a korabeli szabályozás gyakorlati megvalósulását és ennek társadalmi következményeit. Ezenfelül vizsgáltam azt is, miként illik bele a szocialista blokk célkitűzései közé a magyar népesedéspolitika. A magyar nőtörténelem kutatásának kiemelkedő alakja Pető Andrea, aki több tanulmányon keresztül több aspektusból is foglalkozott a Ratkó-korszakkal. Svégel Fanni mind önálló munkáiban, mind Petővel közösen jegyzett tanulmányaiban érdekes adalékokkal

szolgált a korszak mélyebb megértéséhez a korszakban. Petőn és Svégelen kívül több magyar szerző írt magyarul a korszakról – Németh György, Kocsis Piroska, Szabó A. Ferenc – azonban ezek az írások többnyire meglehetősen rövidek. Ezzel szemben érdekes, hogy több külföldi, illetve magyar szerző jelentetett meg jelentősebb terjedelmű munkákat a korszakról angolul, mint Karl Brown, Michelle Sawyer, valamint Sándor Judit és Lászlófi Viola. A Ratkó-korszakról szóló kutatások rendkívül sokrétűek, azonban többnyire különböző pártiratok, jelentések és szabályozó eszközök vizsgálatával operálnak, kevésbé jelenik meg a korszakról a hétköznapi emberek által átélt tapasztalatok. Pető Andrea felveti ennek a szükségességét,¹ azonban az ő kutatása is kimerül néhány peres irat elemzésében.²

A szocialista abortuszkorlátozás megértésében segítségemre volt több közép-kelet-európai szerző is,³ aki a magyar kutatási módszerekhez képest egy új aspektusból közelítették meg a kérdést. Az ő munkásságukból általánosan inspirálva nyúltam Foucault munkásságához az abortuszkorlátozás és népesedéspolitika vizsgálatakor, akinek a biohatalomról és kormányzásról szóló elméletei keretet adtak ahhoz, hogy az elsődleges forrásokat a megélt tapasztalatok ismeretében a hiányában is képes legyek vizsgálni, elemezni.

Az elsődleges források közül a kiindulási pontot a jogszabályok és egyéb szabályozó eszközök jelentették, amelyek megadták a vizsgált időszakban a népesedéspolitikai szabályozás keretét. Ezt követően megvizsgáltam korabeli fővárosi bírósági periratokat magzatelhajtással kapcsolatos ügyekről és számos újság tudósítását az ilyen jellegű tárgyalásokról. A peres iratok vizsgálatával arra törekedtem, hogy kiegészítsem a Ratkó-korszak kutatását, különös hangsúlyt fektetve a peres iratok kvalitatív elemzésére, ugyanis eddig a kvantitatív elemzési módszerek domináltak a magzatelhajtással foglalkozó bírósági iratok kutatása kapcsán. A kutatás során mesterséges intelligenciára épülő eszközt nem használtam.

1.2.1. Peres iratok

Pető Andrea foglalkozik az 1952–1953-as években lefolyt abortuszperekkel az *Abortőrök és „bajba jutott nők” 1952-ben* című írásában és bizalmi viszonyokat vizsgálja a téma kapcsán.

¹ PETŐ Andrea, „Abortőrperes és a »bajba jutott nők« 1952-ben”, in *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*, szerk. Palasik Mária és Sipos Balázs (Budapest: Napvilág Kiadó, 2005), 301–2.

² PETŐ.

³ Manuela LATAIANU, „The 1966 Law Concerning Prohibition of Abortion in Romania and Its Consequences. the Fate of One Generation.” (2002); Barbara KLICH-KLUCZEWSKA, „Is Biopower Something Biopolitics as a Research Category in Historiography”, in *Biopolitics in Central and Eastern Europe in the 20th Century: Fearing for the Nation*, by Barbara Klich-Kluczevska, Immo Rebitschek, és Joachim Von Puttkamer, 1. kiad. (London: Routledge, 2022); Radka DUDOVA, „Regulation of Abortion as State-Socialist Governmentality: The Case of Czechoslovakia”, *Politics & Gender* 8, 1. sz. (2012. március): 123–144; Andreea ANDREI és Alina BRANDA, „Abortion Policy and Social Suffering: The Objectification of Romanian Women’s Bodies under Communism (1966–1989)”, *Women’s History Review* 24, 6. sz. (2015. november 2.): 881–899.

Felveti a lehetőségét azonban, hogy „[...] a nőről mint az intézményi és jogi szabályozás áldozatáról kialakult sztereotípiát”⁴ módszertani és elméleti újítással lehetne meghaladni. Pető az *oral history*⁵ kutatását említi, mint erre szolgáló megoldást, azonban nyilvánvaló, hogy hetven év távlatából ez meglehetősen nehéz. Ugyanakkor a peres iratok a korból kutathatóak, így megismerhető az, hogy valójában hogyan bánt a rendszer a terhességüket megszakító nőkkel.⁶

Kutatásom során a Budapest Főváros Levéltárában található magzatelhajtással kapcsolatos peres iratokat vizsgáltam. E körben vizsgálatom azon ügyekre korlátozódott, amely a fókuszában a magzatelhajtás büntette állt. Célom az volt, hogy tisztább képet kapjak arról, hogy az igazságszolgáltatási rendszer hogyan kezelte a magzatelhajtással vádlottakat.

A BFL-ben 144 ügy volt, amelyik megfelelt az általam állított kritériumoknak, miszerint az 1952–1953-as évekből⁷ származzon, illetve az ügy fókuszában a magzatelhajtás álljon.⁸ Az ügyek valamelyik budapesti kerületi járásbírósról vagy a budapesti megyei bíróságról származnak, azonban voltak olyan ügyek is, amelyek megírták a Legfelsőbb Bíróságot is. Sajnos az iratok egy része nem, vagy csak részlegesen olvasható állapotban maradt meg, így nem teljeskörű a kutatásom, célom, hogy a már meglévő alapkutatások, valamint a saját kutatásom alapján összegezzem a „Ratkó-korszak” fővárosi abortuszpereinek általános jellemzőit és kiemeljem azokat az elemeit a pereknek, amelyek eddig nem vagy kevésbé lettek feltárva.

Fontos hangsúlyozni, hogy jelentős különbségek lehetnek a vidéki és a fővárosi abortuszperek között, hiszen eleve az abortuszok módjában különbségek mutatkoztak.⁹ A rendvédelmi szervek nehezebben tudták, így más módszerekkel igyekeztek felderíteni a vidéki abortuszokat.¹⁰ A tárgyalások lefolyásában és az ítéletekben is ez jelentős eltéréseket eredményezhet a főváros és a vidék között, azonban ezeknek a pereknek a vizsgálata túlterjed a kutatásom keretein – ez azonban egy szükséges következő lépés lehet a kutatás kiterjesztésére, folytatására a jövőben.

⁴ PETŐ Andrea, „Abortörperek és a »bajba jutott nők« 1952-ben”, 301–302.

⁵ Alistair THOMSON, *Memory and Remembering in Oral History*, szerk. Donald A. Ritchie, 1. köt. (Oxford University Press, 2012).

⁶ PETŐ, 301–302.

⁷ Az ügyek közt van, ami alsóbb fokon 1952 előtt tárgyaltak, illetve elsőfokon 1953-ban, azonban a fellebbevitelre csak a következő évben kerül sor. Ezek az ügyek is a vizsgálatom tárgyát képezték.

⁸ Azon ügyek, ahol az indoklásban jelentős rész foglalkozik a magzatelhajtás büntetével. Amelyeknél más, magzatelhajtáshoz nem kapcsolódó bűncselekmény állt az ügy fókuszában és a magzatelhajtás is megjelent, azoknak a vizsgálata nem képezte a kutatásom tárgyát.

⁹ PETŐ, 305, 308, 312.

¹⁰ PETŐ, 305, 312.

A periratok elemzésében az elméleti keretezés segítségünkre lehet, amit én a foucault-i hatalomkonceptiók segítségével végeztem, amely segít megértenünk a hatalom és az egyén viszonyát a korban, illetve rávilágít a népesedéspolitika sikereire és kudarcaira. A foucault-i kormányzáselmélet pedig az államhatalom céljainak megértéséhez szolgál eszközzül.

1.2.1. Biopolitika és kormányzás

Michel Foucault francia filozófus kiemelten foglalkozott ezekkel a kérdésekkel, így a hatalomról és annak megnyilvánulásáról szóló elméletei értelmezési keretet kínálhatnak számunkra ahhoz, hogy megértsük a hatalom reprodukcióhoz fűződő érdekeit és ennek a megnyilvánulásának eszközeit. Foucault nemcsak a hatalmat gyakorló állami intézményekre és közvetlen eszközeire összpontosít, hanem arra is, hogyan működik a hatalom a mindennapokban, rejtett, finomabb formákban. A termékenység és az terhességmegszakítás kérdése csak részben kapcsolódik a nagy társadalmi folyamatokhoz, intézményekhez, hiszen az emberek életének legitimebb szegletéről beszélünk.

Foucault elképzelése szerint a hatalom megnyilvánulása a régi időkben a szuverén hatalom volt, ami azt jelentette, hogy az uralkodó az egyén felett teljes hatalommal bírt, akár az élete felett is. A fegyelmező hatalom ezzel szemben neveli, esetenként bünteti az egyéneket, célja, hogy hatékonyan irányítsa őket – ez Foucault munkásságában az intézmények szintjén jelenik meg. Itt a hatalom már nem egyközpontú, mint a szuverén hatalom, hanem hálószerű, az egyének egyszerre a hatalom alanyai és a hatalom gyakorlói.¹¹ A fegyelmező hatalom elképzelésből vezette le Foucault a biohatalom elméletét – a fegyelmező hatalom ugyanakkor időnként a biohatalom részeként is megjelenik.¹² Az elmélet szerint a hatalom középpontjában az a cél áll, hogy megalkossa saját alanyait, majd fejlessze, irányítsa őket – mindezt úgy, hogy pozitív befolyást gyakorol az életükre.¹³ Ennek két módja van, egyrészt az emberi test feletti anatómia-politikája, amelynek célja, hogy növelje a hasznosságot és engedelmességet, másrészt a népesség biopolitikája – a biológiai folyamatok befolyásolását jelenti. Előbbi egyéni szinten jelenik meg, míg utóbbi keretében a hatalom a népességben lejátszódó folyamatokat méri, számolja, optimalizálja. Ezeken keresztül a hatalom képes lesz ellenőrizni a testeket és

¹¹ Radka DUDOVA, „Regulation of Abortion as State-Socialist Governmentality” 124–125; Gary GUTTING és Johanna OKSALA, „Michel Foucault”, in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, szerk. Edward N. Zalta és Uri Nodelman, Fall 2022 (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2022), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/foucault/>; Michel FOUCAULT, *Felügyelet és büntetés – A börtön története* (Budapest: Gondolat, 1990); Michel FOUCAULT, *A szexualitás története I.* (Budapest: Atlantisz, 1996).

¹² Dianna TAYLOR, szerk., *Michel Foucault: Key Concepts*, Key Concepts (London New York: Routledge, 2014), 58.

¹³ DUDOVA, 125–127; GUTTING és OKSALA,.

koordinálni azokat.¹⁴ Foucault úgy vélte, hogy a szocialista államok nem vetették meg a biohatalom technikájának a használatát, csak módosították, és saját szükségletüknek megfelelően használták, ugyanis céljuk megegyezett a kapitalista rendszerekével, vagyis, hogy kontrollálják az élet minél több területét.¹⁵

Foucault az államról szóló elképzelései kapcsán fogalmazta meg a *kormányzás* elméletét.¹⁶ A kormányzás eredetileg a hatalomnak azt a modern megnyilvánulását jelentette, amelynek a középpontjában a népesség állt.¹⁷ Ennek segítségével már nemcsak szűkebb körben lehetett a hatalmat értelmezni, hanem egy egész rendszert átfogó, behálózó kiterjedt jelenséggé. A kormányzás fogalmát használta Foucault arra, hogy elemezze a hatalmi berendezkedések okait, módszereit és folyamatait.¹⁸ A kormányzás elméletét a 20. század végének neoliberális államai ihlették, ugyanis a neoliberalizmust Foucault nem egyszerűen gazdasági irányzatnak tekintette, hanem kormányzati formának is, amelynek van egy bizonyos célja, mégpedig az, hogy biztosítsa a saját működését.¹⁹ Ugyanez elmondható a szocialista kormányzásról is, hiszen, ha megvizsgáljuk ezeknek a kormányoknak az intézkedéseit, a célja a szocializmus működésének (és terjesztésének) biztosítása áll. Továbbá, akárcsak a különböző hatalmi struktúráknál, a diktatórikus rendszerekben, amilyen a Rákosi-korszak Magyarországa volt, sokkal szembetűnőbb is volt ez az önös cél, hiszen kifejezetten része volt az ideológiának, ellentétben a kapitalista, neoliberális ideológiával.

A kormányzás elméletén keresztül megvizsgálva a „Ratkó-korszakot” megérthetjük, hogy mi motiválta a kormányzatot arra, hogy a reprodukció felett hatalmat kívájon gyakorolni és hogy miért volt olyan fontos a népesedéspolitika a kormányzatnak. A népesedéspolitika végrehajtásához pedig elengedhetetlenek voltak a biohatalom által kínált eszközök – ezeknek a vizsgálatával jobban megérthetjük a hatalom és az egyén viszonyát, valamint a nők, mint társadalmi csoport és a hatalom viszonyát.

II. Az abortuszszabályozás története Magyarországon a „Ratkó-korszak” előtt

A művi terhességmegszakítást Magyarországon először a Csemegi-kódex (1878. évi V. törvénycikk) 285. és 286. §-a szabályozta. A jogszabály börtönbüntetéssel sújtotta a magzatát elvetető nőt és az abban segítőt is. Ez a szabályozás nem tette lehetővé senki számára, hogy

¹⁴ FOUCAULT, *A szexualitás története I.*, 143–144. TAYLOR, *Michel Foucault*, 58–59.

¹⁵ DUDOVA, „Regulation of Abortion as State-Socialist Governmentality”, 129.

¹⁶ Dudova, 127.

¹⁷ GUTTING és OKSALA, „Michel Foucault”.

¹⁸ GUTTING és OKSALA.

¹⁹ GUTTING és OKSALA.

olyan okkal vessen véget a terhességének, mint a különböző szociális vagy egészségügyi okok, a fogantatás erőszakos természete. Az első magyar büntető törvénykönyv csak abban az esetben engedte a terhesség megszakítását, ha arra az anya életének megóvása érdekében feltétlen szükség mutatkozott. A szabály szigorú volt, ugyanakkor a jogszabály végrehajtása nélkülözte a 1950-es évek elején tapasztalt szigort.²⁰

A Csemegi-kódex rendelkezései még hatályban voltak a 20. század elején, amikor az orvosi szakma elkezdte megkülönböztetni az abortuszt és a magzatelhajtást. Az előbbi az egészségügyi intézményben, orvos által, az előírtak szerint elvégzett procedura volt, míg utóbbi egészségügyi intézményen kívül történt, bába, orvos, nemritkán maga a terhes nő által. Ekkoriban már az orvosi egyetemeken is tanították a helyes terhességmegszakítás elvégzését.²¹ Ez a gyakorlat teret engedett a szakmai diskurzusnak az I. világháború alatt és azt követően, amely azt kívánta rendezni, hogy milyen feltételek mellett részesülhetnek abortuszban terhes nők, hiszen a Csemegi-kódex csak a magzatelhajtást szankcionálta, az abortuszt nem. A kérdésről élénk vita bontakozott ki a sajtóban és az orvostársadalomban. Egy újonnan felmerülő érv volt, hogy az anyák lelki egészségére veszélyt jelentett a nemi erőszakból fogant magzat kihordása.²² Tauffer Vilmost, a szülészet és a bábaügy kormánybiztosa összegezve a szakmai véleményeket kimondta, hogy az erőszakból fogant terhességek megszakítása életmentésnek minősül, így az orvost ezért nem lehet megbüntetni.²³ Pető Andrea emeli ki, hogy míg ideológiai viták középpontjába csak az 1960-as években, a feminizmus második hullámában kerül előtérbe az a gondolat, hogy az anya jólétét a magzaté elé kell helyezni, addig az orvosi és politikai körökben jóval korábban megjelent, így Magyarországon is az 1920-as években.²⁴

Bár a világháború és a trianoni békeszerződést követően a magyar kormány igyekezett növelni a születésszámot, ez különböző családtámogatási és családvédelmi intézkedésekben nyilvánult meg leginkább. A fogamzásgátlás elterjedését is gátolni igyekeztek és a terhességmegszakítást is üldözni kísérelték, azonban nem volt hatékony a rendszer.²⁵ Az orvosszakma ekkoriban dolgozta ki a legális terhességmegszakítás elveit és gyakorlatát. 1928-ban a Magyar Országos Orvosszövetség kimondta, hogy a terhesség megszakítható, ha az anya élete és egészségi állapotát veszélyezteti. Azonban, hogy az anyák ne éljenek vissza a

²⁰ PALASIK Mária, „A női egyenjogúság szabályozása Magyarországon a 20. század második felében”, in *A nő és a politikum. A nők politikai szerepvállalása Magyarországon*, szerk. Palasik Mária (Budapest: Napvilág Kiadó, 2007), 118.

²¹ PETŐ Andrea és SVÉGEL Fanni, „A háborús nemi erőszak és a nőgyógyász lobbí hatása a magyarországi születésszabályozási rendszerre”, *Per Aspera ad Astra* 8, 1. sz. (2021. július 26.): 50.

²² PETŐ és SVÉGEL, 52.

²³ PETŐ és SVÉGEL, 52.

²⁴ PETŐ és SVÉGEL, 51.

²⁵ HEINZ Ervin, „Népesséspolitikai intézkedések 1945 előtt”, *Demográfia* 43, 4. sz. (2000): 12–19.

„lehetőséggel” háromfős orvosi konzílium hozná meg a döntést arról, hogy elvégezhető-e az abortusz. Az orvostársadalom így képzelte el az abortusz legalizálását, és bár törvényt nem alkottak ilyen tartalommal, a Kúria B.I. 118/1933. számú döntvénye²⁶ jogszerűvé tette a gyakorlatot, ezáltal védelmet nyújtva a beavatkozást végző orvosoknak és a terhes nőknek is.²⁷ Ezzel a vagyonosabb rétegek számára elérhetővé vált az abortusz, amelyet magánklinikákon végeztek el. A szegényebb rétegek azonban továbbra is csak az évezredes népi abortív technikákhoz folyamodhattak.²⁸

A következő fordulópont az abortusz szabályozásban 1945 februárjában következett be, amikor a betörő szovjet hadsereg által elkövetett tömeges nemi erőszakot követően a Budapesti Nemzeti Bizottság döntése (X/2.–1945. BNB) ingyenesen elérhetővé tette az abortuszt tisztiorvosi engedély birtokában, azonban kizárólag egészségügyi intézményekben.²⁹ Ennek a legalizációs lépésnek az oka korántsem a ma ismert „pro-choice” felfogás volt, sokkal inkább, ahogy maga a Bizottság is fogalmaz a nők „*súlyos testi legyengülésé[nek] és lebetegedésé[nek]*” a felismerése.³⁰ A Csemegi-kódex rendelkezései tehát továbbra is tiltották a magzatelhajtást, azonban eddigre már megváltozott a társadalmi gyakorlat.³¹

III. A „Ratkó-korszak” (1952–1954)

III.1. A „Ratkó-korszak” közvetlen előzményei és okai

A II. világháborút végére jelentősen csökkent a népesség Magyarországon. Ennek oka egyfelől a világháborúban elhunytak magas számában, másfelől a kivándorolt vagy kitelepített lakosságban keresendő. Ezt részben visszapótolta a betelepülők (betelepítettek) nagy száma, azonban így is nagyjából százezer fős csökkenés volt megfigyelhető a 1941-es és 1949-es adatok között.³²

²⁶Kúria B.I. 118/1933. számú döntvénye

https://library.hungaricana.hu/hu/view/DTT_DONT_OGYK000160825_26/?pg=70

²⁷ PETŐ és SVÉGEL, „A háborús nemi erőszak és a nőgyógyász lobbizása a magyarországi születésszabályozási rendszerre”, 51–53.

²⁸ PALASIK, „A női egyenjogúság szabályozása Magyarországon a 20. század második felében”, 118.

²⁹ PETŐ és SVÉGEL, 54.

³⁰ Budapesti Nemzeti Bizottság határozata (X.2) (X/2.–1945. BNB)

https://library.hungaricana.hu/hu/view/BFLV_BFLFK_07_1945_46/?pg=46

³¹ TIHANYI Miklós, „Adalékok az abortusz büntetőjogi megítélésének történetéhez”, *Belügyi Szemle* 72., 10. sz. (2024. október 24.): 1809.

³² VALUCH Tibor, *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében* (Budapest: Osiris Kiadó, 2005), 33.

A kommunista vezetés tehát a második világháborús veszteségeket is pótolni kívánta,³³ illetve az iparosodás és a nők munkába állása is azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy hosszú távon csökkenő tendenciát fog mutatni a születések száma – feltehetően ezt kívánták ellensúlyozni a nőket és gyermekeket támogató intézkedésekkel. Ezenfelül a politikai vezetés tartott attól is, hogy nem tudják teljesíteni a Szovjetunió által elvárt születésszámokat sem.³⁴

A kommunista hatalomátvételt követően az MDP 1952-ben kezdte meg az addig koalíciós ellentétek miatt szándékosan fenntartott bizonytalan szabályozást újragondolását.³⁵ A szabályozás nem lett szigorúbb, továbbra is a Csemegi-kódex paragrafusai maradtak hatályban, azonban határozottabban léptek fel azok betartatása érdekében.³⁶

III.2. A korszak mérlege

Mielőtt mélyebben vizsgálánk a korszakot és az azt jelentő eseményeket, röviden kitérek arra, hogy pontosan mit is értek a „Ratkó-korszak” kifejezés alatt, amikor ezt használom a dolgozatomban.

Ratkó Annát 1948 decemberében nevezték ki népjóléti miniszterré, majd 1950 decembere és 1953 áprilisa között egészségügyi miniszteri pozíciót töltötte be. Az egészségügyi minisztérium 1952 februárjában foglalkozott először az abortuszsabályozás kérdésével. A rendvédelmi szervek keményebb fellépése 1952 vége és 1953 nyara közé tehető. A Minisztertanács népesedéssel, abortuszkorlátozással foglalkozó rendelete 1953 februárjában lépett hatályba. Az abortuszt szociális okok miatt 1954-től, kérésre 1956-tól tették lehetővé. Látható, hogy a jogi szabályozás nem áll teljes átfedésben az emlékezetben élő rendvédelmi szervek fellépésével, sem Ratkó Anna miniszterségével. Kutatásom során 1952–1953-at vizsgáltam, mint a Ratkó-korszak, ugyanis erre az időszakra tehető a szigorúbb szabályozás és azoknak fokozottabb végrehajtása. Az 1952-es év első félévét és a 1953-as év második félévét tekinthetjük egyfajta átmeneti időszaknak, azonban azt gondolom, hogy a bizonytalan jogi helyzet miatt már, illetve még érvényesülnek a korszak hatásai.³⁷

Erre az időszakra úgy emlékszik a magyar társadalom, mint a teljes abortusztilalom korára, amikor a nőknek minden nem kívánt gyermeket a világra kellett hozniuk. Természetesen nehéz

³³ KOCSIS Piroska, „»Aki ettől a naptól fogva abortuszt hajt végre, azt a legkeményebben büntetjük« | archivnet.hu”, elérés 2024. november 5., https://www.archivnet.hu/politika/aki_ettol_a_naptol_fogva_abortuszt_hajt_vegre_azt_a_legkemenyebben_buntetjuk.html.

³⁴ KOCSIS.

³⁵ PETŐ Andrea, *Elmondani az elmondhatatlant – A nemi erőszak Magyarországon a II. világháború alatt* (Budapest: Jaffa Kiadó, 2018), 112.

³⁶ TIHANYI, „Adalékok az abortusz büntetőjogi megítélésének történetéhez”, 1808–1809.

³⁷ NÉMETH György, „Volt-e »Ratkó-törvény«?”, *Társadalmi Szemle* 47, 12. sz. (1992): 83; PETŐ, „Abortörperek és a »bajba jutott nők« 1952-ben”, 303–304.

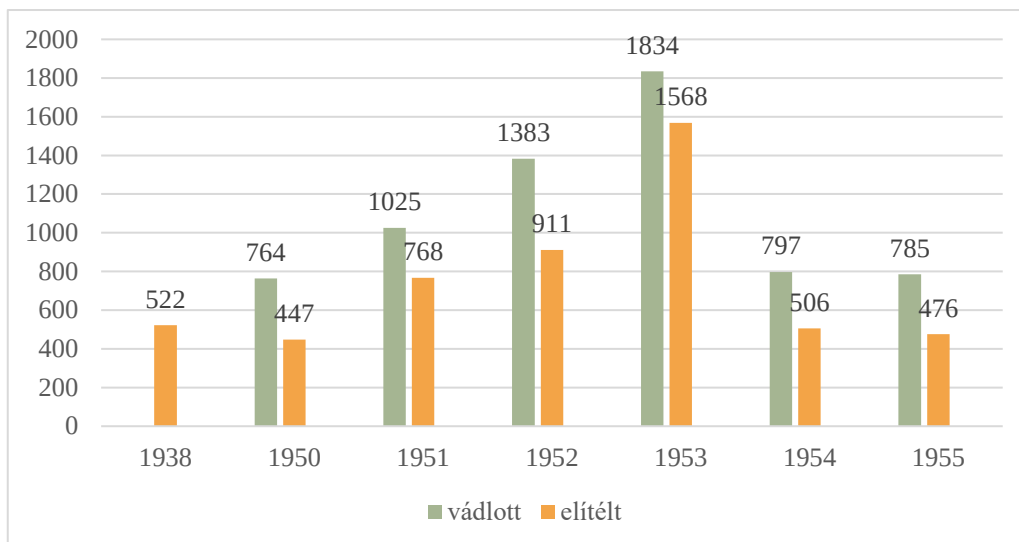
megítélni objektíven egy történelmi korszakot, hiszen a jelenkori politikai érdekek erősen befolyásolják a kollektív emlékezetet,³⁸ hiszen a rendszerváltás utáni demokratikus politikai rezsimek legitimitációjának az antikommunizmus fontos alappillére. Azonban a Rákosi-korszak minden bűne ellenére sem beszélhetünk a Ratkó-korszakban abortusztilalomról. A terhességmegszakítás lehetséges volt ebben az időszakban is, sőt bizonyos szempontból megengedőbb volt a szabályozás, mint korábban, mivel egészségi okokra hivatkozva kérhető volt a beavatkozás. Ugyanakkor a szabályozás végrehajtása szigorodott. A hatalom mindent megtett azért, hogy minél kevesebben tudjanak a lehetőségeikről a terhességmegszakítás kapcsán, vagy ha még tudtak is, ne merjenek élni ezekkel. Ez az abortusz-bizottságok képlékeny helyzetében, továbbá az MDP által lefolytatott propaganda kampányban nyilvánult meg, amellyel igyekeztek eltántorítani a terhességüket megszakítani kívánó nőket a beavatkozástól. Németh György két okot emel ki, amiért a „Ratkó-korszak” olyan negatívan élt a közös emlékezetünkben, noha ahogyan említettem, a szabályozás még bizonyos mértékben enyhült is. Először is, hogy a szabályozás megfelelt ugyan a korabeli európai színvonalnak, azonban a kommunista diktatúra időszakából származó általános rossz emlékek meghatározzák a korszakról alkotott képünket. Másodszor úgy véli, hogy a bűnüldöző és igazságszolgáltató szervek határozottabb fellépése az abortusz ellen mély nyomot hagytak a kollektív emlékezetben.³⁹

A rendvédelmi szervek erőteljesebb fellépése kétségtelenül jellemzője a korszaknak, ezt a megindult nyomozások,⁴⁰ illetve vádemelések és ítéletek számából is láthatjuk.

³⁸ Igor TORBAKOV. „History, Memory and National Identity – Understanding the Politics of History and Memory Wars in Post-Soviet Lands”. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-soviet Democratization* 19, 3. sz. (2011), 215–216.

³⁹ NÉMETH, „Volt-e »Ratkó-törvény«?”, 82.

⁴⁰ Karl BROWN, „‘For Girls It Is an Honor ...’: Women, Work, and Abortion in Communist Hungary, 1948–56”, *Journal of Contemporary History* 55, 3. sz. (2020. július): 10.

1. ábra Magzatelhajtással vádoltak és elítéltek száma (1938–1955) (Forrás: Pető Andrea)⁴¹

Vidéken, a „népi” abortív technikák elleni fellépés is részét képezte a kampánynak. Vizsgálták a különböző területek reprodukciós helyzetét és ezekből az adatokból abortusztérképet készítettek, amelyek alapján a gócpontokat fokozottabb ellenőrzésnek vetették alá.⁴²

A rendvédelmi szervek keményebb fellépése 1952 vége és 1953 júliusa közé tehető. A keményebb fellépést két, Décsi Gyula igazságügyminiszter által jegyzett utasítás szorgalmazta, amelyben elsősorban a bírói és ügyészi kart utasítja szigorúbb fellépésre. Később, egy másik utasításban az igazságügy miniszter az ügyészi vonalon a késedelmes, nem hatékony és precíz nyomozási folyamatot, míg bírói vonalon a túl enyhe ítéleteket, főleg a felbujtókkal, közvetítőkkal és bűnsegédekkel szemben, illetve a bírói ítéletek indoklását kifogásolja. Kiemelte a Legfelsőbb Bíróság határozatát (Bf. II. 118/1953.), amely szerint az abortőr a magzatelhajtással együtt a veszélyeztetést is tényállását is kimeríti, így – anélkül, hogy a Btk. passzusait módosították volna – 5 évről 7 és fél évre emelték a büntetés maximumát.⁴³

Ugyanakkor a tárgyalások során nem érzhető a magzatukat elhajtó nőkkel szemben a bíróság kifejezett szigora. Az általam vizsgált perekben csak részben fedezhetők fel a koncepciós perek jellemzői.⁴⁴ Ugyanis a politikai cél egyértelműen kitűnik az ítéletek indoklásából is, azonban nem jellemző az anyagi jogi és eljárásjogi szabályok megsértése, sem a kontradiktórius jelleg hiánya, sem a méltánytalanul súlyos ítélet. Az ítéletek mondhatni kifejezetten unalmasnak

⁴¹ PETŐ, „Abortőrperek és a »bajba jutott nők« 1952-ben”, 304.

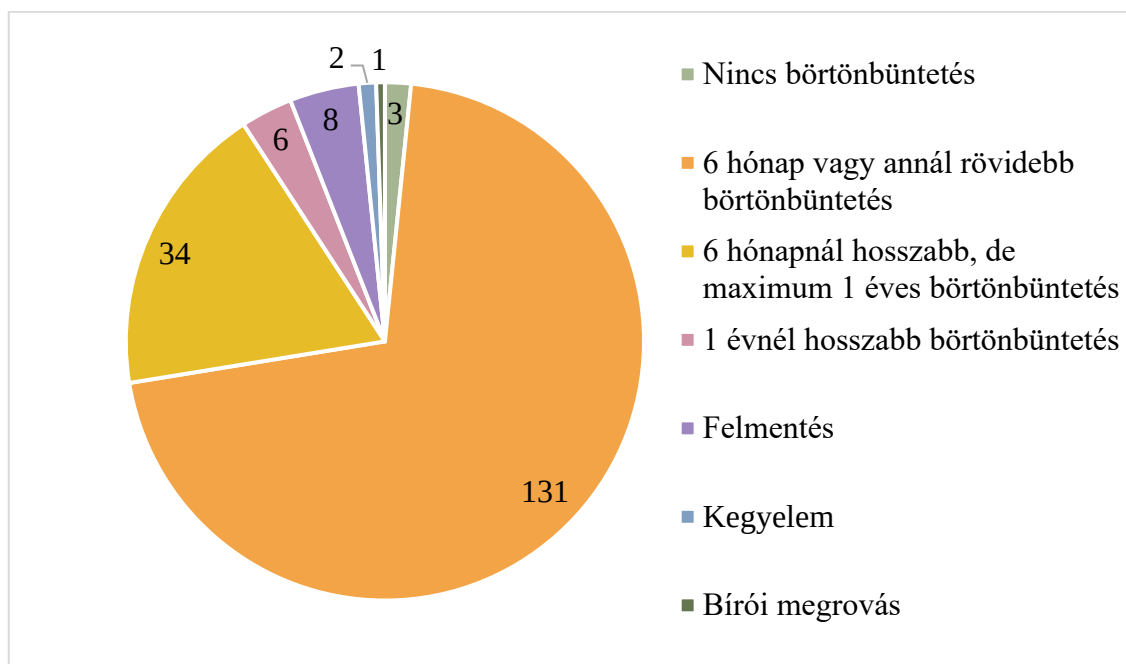
⁴² PETŐ, 305.

⁴³ NÉMETH, „Volt-e »Ratkó-törvény«?” 89–92.

⁴⁴ HORVÁTH Atilla, „Kommunista jogalkotás 1945-1949”, elérés 2024. november 5., <https://www.kommunizmusbunei.hu/publikaciok/allando-szakertoink/31-horvath-attila/20-horvath-attila-kommunista-jogalkotas-1945-1949>.

tekinthetők, a tanúk és a vádlottak segítségével rekonstruálják az eseményeket, megállapítják az elkövetett bűncselekményt és kiszabják a büntetést.

Az alább látható grafikon az 1952–1953-as években, a járásbíróságokon a magzatelhajtó nőkkel szemben született ítéletek tartalmazzák. Látható, hogy a bíróság nőkre kiszabott büntetése leginkább nevelő jellegű – ezt néhol ki is fejtí a bíróság – nem célja az aránytalan büntetés, mindössze annyi, hogy érvényesítse a törvényeket. Azokban az esetekben, ahol a büntetés súlyosabb, ott általában halmazatról van szó, illetve sokszor az illető mint bűnsegéd működött közre más magzatelhajtásoknál is a sajátján felül.

2. ábra Járásbíróságok által kiszabott főbüntetés (1952–1953) a BFL-ben található periratok alapján (saját gyűjtés)

Ezenfelül a 171 börtönbüntetésre ítélt magzatelhajtó nő közül 116 esetben felfüggesztett börtönbüntetést szabtak ki. Látható tehát, hogy a büntetések egyáltalán nem voltak szigorúnak tekinthetők, különösen annak fényében, hogy a hatályos jogszabály (1878. évi V. törvénycikk 285.§) a házasságon kívül magzatelhajtó nőt legfeljebb 2 év, házasságban magzatelhajtó nőt legfeljebb 3 év börtönt helyez kilátásba. Ugyanakkor magzatelhajtást végző orvosokkal, szülésznőkkal, kuruzslókkal már közel sem volt ilyen elnéző a bíróság, illetve a halmazatot is szigorúan büntette, különösen akkor, ha a magzatelhajtás nyereségvágyból történt.⁴⁵

Ahhoz, hogy nem igazán tekinthetőek koncepciós pereknek az abortuszperek – sokkal inkább a szocialista állam érdekérvényesítésének – hozzájárul az is, hogy a pereket nem követte

⁴⁵ Néhány példa a fokozott szigorra az orvosokkal, szülésznőkkal, kuruzslókkal szemben. Hangsúlyozandó azonban, hogy ezeknél az eseteknél nagy arányban van szó halmazatról, illetve a veszélyeztetés tényállását is kimerítik a legtöbb esetben: B.III.2983/1952/6., B.22.687/1952/2, B/h.38.909/1952/6, B/j.43.042/1952/2.

aktív sajtótudósítás. Hiszen a koncepciók percek egyik fontos jellemzője, hogy igyekezett a hatalom a közvéleményt manipulálni és a vádlottak ellen fordítani, illetve félelmet kelteni az emberekben, hogy úgy érezzék, senki sincs biztonságban.⁴⁶

A sajtó foglalkozott a népesedési kampánnyal, számos különféle írás jelent meg a vizsgált időszakban, propagálva a kormányzat intézkedéseit a népesedési politika kapcsán,⁴⁷ azonban a perekről szóló különböző hírlapokban⁴⁸ megjelent tudósítások néhány kivételtől eltekintve rövidkeek voltak, tartalmazták az eljáró bíróságot vagy a település nevét, ahol a bűncselekmény történt, továbbá az elítélt nevét és foglalkozását. Kiemelten foglalkoztak azzal is, hogy kuruzsló volt-e az illető, vagy egészségügyi szakember (orvos, szülésznő), ezentúl az ítélet mindig megjelent a tudósításban. Ezeknek a tudósításoknak a célja nem a lejárattás volt, pusztán a tájékoztatás.

Néhány kiemelt ügytől eltekintve, amelyek országsszerte számos újságban megjelentek, a legtöbb ilyen jellegű hír egy-két lapban jelent meg. Az egyik ilyen volt a Gács–Friedl–Csanádi–Goldberger-ügy,⁴⁹ amely országsszerte tizenhat lapban jelent meg. Itt egy bűnszövetkezetről volt szó, amely számos magzatelhajtást hajtott végre orvosi szakértelem nélkül. Valószínűleg azért jelent meg ennyi lapban, mert az ügy tárgyalására a népesedési kampány korai időszakában (1952. augusztus) került sor, ám fontos kiemelni, hogy szó szerint ugyanazzal a szöveggel jelent meg minden lapban. Hasonló módon jelent meg dr. László Miklós és dr. Pál Andor ügye is, (két orvos üzletszerűen hajtott végre abortuszokat, 1952. szeptember),⁵⁰ illetve Nagy Istvánné (sz. Dankó Teréz)⁵¹ (foglalkozás nélküli asszony, aki abortuszokat hajtott végre keresetszerűen 1952. október), valamint dr. Kispál Gáspár és dr. Stark Elek (1952. november) ügye is.⁵² Az ezt követő

⁴⁶ Horváth, „Kommunista jogalkotás 1945–1949”.

⁴⁷ A sajtó vizsgálatához az Arcanum oldalán elérhető lapokat vizsgáltam az 1952. január 1. és 1953. december 31. közötti időszakban.

⁴⁸ Bácskiskunmegyei Népiújság, Délmagyarország, Dunántúli Napló, Esti Budapest, Észak-Magyarország, Győr-Sopronmegyei Hírlap, Hajdú-Bihari Napló, Kelet-Magyarország, Komárom-Esztergom megyei 24 óra, Komárommegyei Dolgozók Lapja, Magyar Nemzet, Néplap, Népszava, Népiújság, Nógrád Megyei Hírlap, Petőfi Népe, Somogyi Néplap, Szabad Ifjúság, Szabad Nép, Szabad Nógrád, Tolnai Napló, Vas Népe, Vas megye, Viharsarok, Viharsarok Népe, Zala

⁴⁹ Magzatelhajtó bűnszövetkezet felett ítélezett a bíróság. Délmagyarország, 8. évfolyam 201. szám (1952. 08.28.) 6. o.

https://adt.arcanum.com/en/view/Delmagyarország_1952_08/?query=TEXT%3D%28magzatelhajt%C3%A1s%29+DATE%3D%281952-01-01--1953-12-31%29+&pg=109&layout=s

⁵⁰ Magzatelhajtó orvosok felett ítélezett a bíróság Bácskiskunmegyei Népiújság, 7. évfolyam 207. szám (1952.09.04.)

https://adt.arcanum.com/en/view/BacsKiskunMegyeiNepujasg_1952_09/?query=TEXT%3D%28magzatelhajt%C3%A1s%29+DATE%3D%281952-01-01--1953-12-31%29+&pg=11&layout=s

⁵¹ Hét évi börtönbüntetésre ítélt a bíróság egy magzatelhajtással foglalkozó asszonyt. Dunántúli Napló, 9. évfolyam 255. szám (1952.10.30.), 2. o.

https://adt.arcanum.com/en/view/DunantuliNaplo_1952_10/?query=TEXT%3D%28magzatelhajt%C3%A1s%29+DATE%3D%281952-01-01--1953-12-31%29+&pg=116&layout=s

⁵² Magzatelhajtó orvosokat ítélték el. Győr-Sopronmegyei Hírlap, 18. évfolyam 260. szám (1952.11.05)

időszakban azonban általában helyi lapok tudósítottak helyi ügyekről, a négy említett ügyön kívül nem voltak hasonlóan széleskörben nyomtatásban megjelent ügyek.

Látszólag a bírósági ítéletekről való tudósítás nem tartozott a propaganda kiemelt feladatai közé. A sajtó röviden megemlékezett az ítéletekről, azonban nem kezelte őket különösebb jelentőséggel, inkább a mindennapi hírek egyikeként jelentek meg. Sokszor a lap alján vagy akár sokadik oldalon találhatóak, apró betűkkel, kiemelés nélkül.

A bírósági ítéleteket tartalmazó rövid híreken kívül még megjelentek a szabályozással kapcsolatos tájékoztatások, ezek is, mint az előbb említett néhány ügy országszerte sok lapban közöltek ugyanazzal a szöveggel. Erre az egyik példa az 1004/1953. (II. 8.) minisztertanácsi határozat, amely 1953. február 8-án összesen tizenhat lapban volt olvasható. Az ilyen jellegű híreket jóval hosszabban, részletesebben közölték, így feltételezhető, hogy a propaganda inkább a meggyőzéssel, mint megfélemlítéssel kívánta, hogy a népesedési kampány célt érjen – többek közt itt is felfedezhető a foucault-i biopolitikának az egész népességre kiterjedő, befolyásoló aspektusa.

III.3. Az abortuszszabályozás

Érdekes azzal a kérdéssel is foglalkozni, hogy pontosan hogyan került sor az abortusz szabályozására hazánkban, ugyanis ez rendkívül jól jellemzi a Rákosi-korszak politikai folyamatait.

Ma az abortuszt – mivel alapjogokat érint – törvényi szinten kell szabályozni, azonban a Rákosi-korszakban rendeletekkel, utasításokkal rendezték a kérdést,⁵³ mivel ezeket könnyen lehetett módosítani, ha a körülmények úgy kívánták. A szabályozás a Párt berkein belül született meg, amelyet az Egészségügyi Minisztérium hajtott végre. A szabályozást nem előzte meg társadalmi vita sem – bár ez irreális elvárás egy diktatúrától. A szakértők sem jelentek meg olyan széles körben a vitában, mint a két világháború között, az orvosokra sokkal inkább a végrehajtó szerep hárult.⁵⁴ A nők akarata sem volt fontos, alárendelődött a politikai akaratnak, amely az ideológia követését és a népesedést tűzte ki célul.⁵⁵ Szintén nem került elő érvként a nők mentális egészsége, noha az már az I. világháború után megjelent az abortusz melletti érvként.⁵⁶

https://adt.arcanum.com/en/view/GyorSopronMegyeiHirlap_1952_11/?query=stark+elek&pg=19&layout=s

⁵³ TIHANYI, „Adalékok az abortusz büntetőjogi megítélésének történetéhez”, 1809.

⁵⁴ Judit SÁNDOR és Viola LÁSZLÓFI, „Women Facing the Committee: Decision-Making on Abortion in Postwar Hungary”, *Hungarian Historical Review* 12, 3. sz. (2023): 497–498.

⁵⁵ SÁNDOR és LÁSZLÓFI, 499.

⁵⁶ PETŐ és SVÉGEL, „A háborús nemi erőszak és a nőgyógyász lobbija hatása a magyarországi születésszabályozási rendszerre”, 51.

A nők véleményének becsatornázása kapcsán fontos szót emelni a korszak névadójáról, Ratkó Annáról is, akinek a gyakorlatban nem sok köze volt a szigorú abortusz-korlátozó szabályozásokhoz. A Ratkó által jegyzett utasítások és rendeletek mind a különböző szovjet intézkedések másolatai voltak,⁵⁷ amelyeket az MDP utasítására adott, hiszen Ratkó Anna hiába volt előbb népjóléti, majd egészségügyi miniszter – és az első női miniszter Magyarországon – foglalkozása szerint szövönő volt, egy egyszerű munkásnő és igazi pártkader.⁵⁸ A korszakban a nők munkába állására jellemző volt, hogy az értelmiségi munkákban inkább az alacsonyabb szintű, kevésbé megbecsült pozícióba kerültek a nők.⁵⁹ Ugyan egy miniszteri pozíció aligha nevezhető alacsony rangúnak, azonban a Ring, Kiss és Turnai által jegyzett tanulmányban is olvashatjuk, hogy a nők szerepe a politikában leginkább a végrehajtásra redukálódott⁶⁰ – legyen az helyi, vagy akár országos szinten. Ratkó Anna esetében is leginkább erről van szó, hiszen kétségkívül megjárta a MDP különböző szintjeit és fokozatosan emelkedett a ranglétrán, azonban az egészségüghöz kevés köze volt.

Ezen a ponton felmerül a kérdés, hogy egy addig – és azután is, egészen 1987-ig – férfiak által betöltött pozícióba, hogy kerül egy olyan nő, aki nyilvánvalóan nem a magas fokú szakértelmének köszönhetette az ottlétét. Miért volt fontos, hogy az egészségügyi – illetve népjóléti – miniszter nő legyen, egy olyan időszakban, amikor a magas szintű politikai vezetők szinte kizárólag férfiak voltak? Erre választ adhat egyfelől az 1949-es Rákosi-beszéd, amelyik meghirdette a nők munkába állását és előrevetítette a női miniszterek, államtitkárok lehetőségét.⁶¹ Ugyanakkor fontos szempont lehetett az is, hogy egy népesedési kampányban kellett közreműködni – és ahogy majd részletesebben kitérek rá a későbbiekben, a reprodukció kérdése alapvetően a nőket érintette a korban – az előbb népjóléti, majd egészségügyi miniszternek. Hasonlóan spekulál Michelle Sawyer is, aki ezenfelül még kiemeli a Ratkó Anna neve kapcsán a tradicionálisan női tulajdonságokat is, mint a gondoskodás, amely egy népjóléttel, egészségüggyel foglalkozó miniszter számára előnyös, ha ezzel azonosítják a személyét.⁶²

⁵⁷ PETŐ, „Abortörperek és a »bajba jutott nők« 1952-ben”, 302.

⁵⁸ KOCIS Piroška, „»Aki Ettől a Naptól Fogva Abortuszt Hajt Végre, Azt a Legkeményebben Büntetjük« | archivnet.hu”

⁵⁹ RING Orsolya, KISS László és TURNAI Anna, „Női káderek a Rákosi-korszakban”, *Századok* 154 (2020. július 14.): 113.

⁶⁰ RING, KISS és TURNAI, 113.

⁶¹ RING, KISS és TURNAI, 112.

Rákosi Mátyás beszéde a Népfrent választási gyűlésén, Celldömölkön 1949. május 8-án. Rákosi Mátyás: Május 15-én egy emberként a népfrent mellé. In: Uő: A békéért és a szocializmus építéséért. Bp. 1951. 5.

⁶² Michelle SAWYER, „Women’s Reproductive Rights under State Socialism In Hungary:”, 2010, 56.

Felmerülhet az is, hogy a hatékonyabb végrehajtást szolgálta, ha a lakosság egy nő nevével köti össze a népesedési politikát, akkor könnyebben viselik a terhességmegszakítások korlátozását és azonosítják magukat a korszak mottójául szolgáló mondattal: „*Asszonynak szülni kötelesség, lánynak szülni dicsőség.*”⁶³

A népesedési politika kezdetét az egészségügyi minisztérium körlevele (1952. február) jelezte, amely megfogalmazta az abortusz elleni küzdelmet, mint kitűzött célt. A kampány lassan indult be, következő állomása az Egészségügyi Minisztériumban az 1952. április 11-ére összehívott értekezlet volt.⁶⁴ Ezt követték a különböző utasítások és rendeletek, amelyek igyekeztek keretet teremteni a terhességmegszakítás elleni szigorú fellépésnek.

Az egészségügyi minisztérium utasításokban igyekezett változtatni az abortuszt addig megengedő gyakorlaton. A 81/34/1952 EüM utasítás szabályozta, hogy az abortuszt csak a terhesség 28. hetéig lehet elvégezni és addig is csak bizonyos egészségügyi okokból. Ez az utasítás állította fel az abortuszbizottságokat is. Ezek közül elsőfokú bizottságok döntöttek az abortuszról amennyiben a terhes nő az utasítás mellékletében felsorolt betegségek valamelyikével rendelkezett. Ha az elsőfokú bizottság a mellékletben fel nem sorolt betegség miatt vélte szükségesnek az abortuszt, vagy a terhes nő maga kívánt fellebbezni az elsőfokú bizottság döntésével szemben, akkor került sor a másodfokú bizottság ülésére, amely végsőfokon hozott döntést az ügyben. Az utasítás továbbá szabályozta az orvosok és bábák bejelentési kötelezettségét, a kórházon kívül megindult vetélések befejezését, illetve az abortuszt kérő nők elutasító döntés utáni szigorúbb ellenőrzését.

Az 81/34/1952 EüM utasításban felállított abortuszbizottságok 1952-től kezdték meg a működésüket, ekkor egy vezetőből, egy állandó- és egy meghívott tagból álltak. A vezető egy szülész-nőgyógyász szakorvos lehetett, az állandó tag egy belgyógyász szakorvos, a meghívott tag pedig egy a terhes nő betegségének megfelelő szakorvos. Az ő feladatuk volt dönten arról, hogy melyik nő részesülhet legálisan terhességmegszakításban. Kezdetben ez csak egészségügyi okból volt kérhető, később már szociális okból is.⁶⁵ Az általam vizsgált korszakban az előbbi volt az igaz, azonban a bizottságok működése korántsem volt egységes országszerte. Néhol a kérések nagyrészt elutasították, máshol jóval nagyobb arányban engedélyezték a terhességmegszakítást. Ennek oka, hogy bár a bizottságokat felállították,

⁶³ KOC SIS, „»Aki Ettől a Naptól Fogva Abortuszt Hajt Végre, Azt a Legkeményebben Büntetjük« | archivnet.hu”.

⁶⁴ PETŐ és SVÉGEL, „A háborús nemi erőszak és a nőgyógyász lobbí hatása a magyarországi születésszabályozási rendszerre”, 55.

⁶⁵ 81/34/1952. számú EüM utasítás

azonban nem volt világos sem a bizottságok feladatköre, sem a szerepük.⁶⁶ A bizonytalan légkör csak fokozta a félelmet, ami ahhoz vezetett, hogy kevesen mertek ezekhez a bizottságokhoz fordulni, hiszen egy esetleges elutasító döntés esetén a nő fokozott terhesgondozásra – ellenőrzésre – számíthatott, így később már arra sem lett volna esélye, hogy illegális úton megszüntesse a terhességét.⁶⁷

Emiatt a fokozott ellenőrzés miatt nyerhetett teret az a rendszer, hogy a vetélést megindították az egészségügyi intézményen kívül – akár a nők maguk, akár egy orvos vagy bába – és azt egészségügyi intézményben befejezte.⁶⁸ Ez különösen jól látszik az úgynevezett „*incomplete*” terhességeket vizsgáló adatokból.⁶⁹

Fontos azonban kiemelni, hogy az „Ratkó-korszak” alatt is elérhető volt az egészségügyi intézményi abortusz, azonban ezzel leginkább azok tudtak élni, akik ismerték a vonatkozó jogszabályokat⁷⁰ – hiszen a másodfokú bizottságoknak lehetősége volt rendkívüli eseteket elbírálni – esetleg rendelkeztek anyagi tőkével, hogy megszerezzék a szükséges dokumentumokat. Vagyis a szegényebb rétegek jóval kiszolgáltatottabbak voltak az abortusztilalomnak, mint a tanultabb, tehetősebb rétegek.⁷¹

Felmerülhet az abortuszbizottságok és a nők viszonya. Azt tudjuk, hogy a politikai légkör, amely teret engedett az abortuszbizottságoknak rendkívül bizonytalan volt⁷² és kiszolgáltatott helyzetbe hozta a nőket, azonban fontos kérdés, hogy ezek a bizottságok hogyan bántak a hozzájuk forduló nőkkel. Pető, ahogyan már korábban is említettem, az *oral history* kutatásában látja ennek a megismerési forrását,⁷³ ami azonban a kevés élő emlékezőre tekintettel rendkívül nehéz. Későbbi elbeszélések alapján azonban rekonstruálható, hogy az abortuszbizottságok előtti megjelenés együtt járt a megszégyenítéssel.⁷⁴ Szintén Pető érvelése szerint a kis közösségekben a nők bizottsághoz fordulását az is megnehezítette, hogy sokszor ismerősök ültek a bizottságokban és személyes megjelenésük által kitették magukat megalázó pletykáknak, megszólásoknak.⁷⁵ Összességében elmondható az abortuszbizottságoktól, hogy

⁶⁶ SVÉGEL, „A női test ellenőrzéséről, Ratkó-mítoszlól és önrendelkezésről Kritikai reflexiók egy tanulmány margójára”, 210–211.

⁶⁷ 81/34/1952. számú EüM utasítás

⁶⁸ PETŐ és SVÉGEL, „A háborús nemi erőszak és a nőgyógyász lobbizása a magyarországi születésszabályozási rendszerre”, 61.

⁶⁹ PETŐ, „Abortörperek és a »bajba jutott nők« 1952-ben”, 306, 310.

⁷⁰ SVÉGEL, 212.

⁷¹ PETŐ és SVÉGEL, 61.

⁷² PETŐ és SVÉGEL, 57.

⁷³ PETŐ, 301–302.

⁷⁴ PETŐ és SVÉGEL, 61. TÓTH Eszter Zsófia és MURAI András, *Szex és szocializmus* (Budapest: Libri, 2014), 31.

⁷⁵ PETŐ, 311.

bár a lehetőség adott volt mindenki számára, hogy hozzájuk forduljanak, a fent említett okok miatt ez mégsem volt olyan egyszerű döntés.

A terhességmegszakítások engedélyeztetése mellett a propaganda is szerepet kapott a népesedési kampányban, ennek előállítását és terjesztését a 81/32/1952. EüM utasítás a szorgalmazta, továbbá a 8100-1/1953. EüM utasítás a terhességek kötelező bejelentését írta elő, míg az 8100-2/1953. EüM utasítás új szülészeti rendtartást vezetett be.⁷⁶

Az 1004/1953. (II. 8.) MT határozat, a népesedési kampánnyal kapcsolatos legátfogóbb rendelkezés, számos pozitív rendelkezést is tartalmazott a tiltó, korlátozó rendelkezések mellett.⁷⁷ A határozat nagy hangsúlyt fektetett a terhes nők és anyák védelmének fokozására, emelte a családi pótlékot a legalább háromgyermekes családok esetén, előírta az anyák és gyerekek egészségügyi ellátásának fokozását és fokozott védelemben részesítette az egyedülálló anyákat is. Ezen pozitív rendelkezésekkel azonban szükségessé tették a gyermektelenek adójának bevezetését – hiszen a fokozott támogatásokat az államnak finanszíroznia kellett – illetve a „sokoldalú támogatásokkal” indokolta a minisztertanács az abortusz elleni fokozottabb küzdelmet is. Ezek az intézkedések nagyban hozzájárultak a szülés medikalizációjához is, amely ebben a korban történt meg hazánkban.⁷⁸

Az abortuszok korlátozása és a gyermek- és nőtámogató intézkedések mellett, a hatalom, annak érdekében, hogy a népesedési politika sikerét garantálja, korlátozta a fogamzásgátló eszközök forgalmazását. Magyarországon a vizsgált időszakban, és még azt követően is a megszakított közösülés volt a legelterjedtebb eszköz a nem kívánt terhességek megakadályozására. Ugyanakkor már ebben az időszakban is léteztek fogamzásgátló tabletták, illetve az óvszer és a pesszárrium is. Az állam azonban nem kívánta széles körben elérhetővé tenni a társadalom számára ezeket az eszközöket, ugyanis hatékony fogamzásgátlási módszerek egyet jelentettek volna a népesedési politika kudarcával – legalábbis a korabeli politikai elit nézete szerint. Egy 1949. évi határozat alapján a különböző fogamzásgátló eszközöket csak orvosi rendelvényre lehetett kiadni, amennyiben a nő egészségét veszélyeztette volna a terhesség.⁷⁹

⁷⁶ PETŐ és SVÉGEL, „A háborús nemi erőszak és a nőgyógyász lobbij hatása a magyarországi születésszabályozási rendszerre 55–56.

⁷⁷ PALASIK, „A női egyenjogúság szabályozása Magyarországon a 20. század második felében”, 120.

⁷⁸ PETŐ és SVÉGEL, 57.

⁷⁹ PETŐ, „Abortörperek és a »bajba jutott nők« 1952-ben”, 306.

III.4. Népesedési politika

Ahogy már korábban kifejtettem, amellet, hogy megismerjük a szabályozást, fontos annak gyakorlati érvényesülését is vizsgálni, hiszen így kaphatunk teljesebb képet a népesedéspolitika egyénekre gyakorolt hatásáról.

A peres iratok indokolásában a „társadalmi veszélyesség” feltűnően sokszor jelenik meg. Az ítéletek jelentős részében szerepel, néhol röviden, csak az előbb említett kifejezéssel utalnak rá, sokszor azonban egész bekezdéseket szentelnek annak, hogy pontosan miért jelent veszélyt a magzatelhajtás a szocialista társadalomra. Bár a „társadalmi veszélyesség” a bűncselekmény fogalmi eleme, az, hogy ezt sokszor kifejezetten részletesen fejtegetik az ítéletekben jelentőséggel bír az elemzés szempontjából.

Ennek kapcsán először is fontos megemlíteni, hogy több esetben is tartalmazza az indokolás, hogy a bíróság szembehelyezkedik a korábbi rendszerrel. Az indokolás szerint a kapitalista rendszer megengedte a magzatelhajtást, ugyanis a születendő gyermekek csak terhet jelentettek a társadalomnak. Ezzel szemben a szocializmus alatt tilos lett a magzatelhajtást, ugyanis minden támogatás adott ahhoz, hogy az emberek gyermeket neveljenek:

„Társadalmunknak szüksége van az egészséges és kielégítő népszaporulatra. Meg is tesz mindent, hogy a gyermekek tartását és nevelését _____ lehetővé tegye. Az »egyke« vagy »egyse« burzsoa [sic!] gazdasági okai _____. Viszont a népszaporodás mesterséges csökkentése a társadalmat szükséges utánpótlásától fosztja meg.”⁸⁰

„A szocializmus felé haladó népi demokráciánk bírósága más megítélésben részesíti a magzatelhajtást, mint korábban tették, mert ellentétben a kapitalista társadalmi renddel a népi demokráciánk állama a gyermek születésétől kezdve intézmények egész sorával gondoskodik a gyermek felneveléséről, iskoláztatásáról.”⁸¹

Az 1951-es év végén és 1952-es év elején az élethez való jog többször is megjelent az érvelésben, azonban a későbbiekben a népesedési politika, a népszaporulat és a munkáskezek szükségessége kerül elő. Számos alkalommal előkerül az indoklásokban, hogy a magzatelhajtó munkáskezekről, a jövő dolgozóitól fosztotta meg a társadalmat. Az 1952-es év folyamán a bíróság az egyénről a társadalomra helyezi a fókusz – ez nagyjából egybeesik az állami népesedési politika meghirdetésével. Az utolsó ítélet, amely tartalmazza az emberélet

⁸⁰ B/h.38.909/1952/6

⁸¹ B.20.475/1952/2

fontosságát 1952 februárjából való, míg a márciusától kezdve ítéletben már a szocialista társadalom fennmaradását és a potenciális munkáskezek nem megszületését emeli ki:

*„A szocializmus építéséhez emberekre van szükség, a szocializmust a milliók erejének kell és lehet csupán megvalósulást hoznia. Az ilyen viselkedés a szocialista társadalom erőteljes védekezését kell maga után vonnia.”*⁸²

A népesedési politika, a cél, hogy minél több munkáskéz legyen, amely újratermeli a szocialista népet egybevág Foucault kormányzáselméletével.

A rendszer, hogy az anyagiak ne jelenthessenek problémát egyetlen család vagy nő számára sem a biopolitika eszközeivel kívánja biztosítani a népesedéspolitika sikerét. Kiterjedt intézményrendszerrel kívánja támogatni a gyermeknevelést a kormányzat és erre többször is hivatkoznak a bíróságok:

*„Ugyanakkor népköztársaságunk az anyák és gyermekek védelmének törvényes biztosításával a jóléti és egészségügyi intézmények fejlesztésével és különböző szociális juttatásokkal mozdítja elő a családi élet megerősödését az anya és gyermekvédelem színvonalának emelését kormányzatunk e célkitűzéseket egész sor konkrét intézkedéssel kívánja előmozdítani.”*⁸³

Az intézményrendszer azonban nehezen tudott lépést tartani a növekvő igényekkel, ahogyan ez jól látszik az óvodák esetében is – ugyanis a férőhelyek száma nem volt elegendő és az ellátás színvonala is alacsony volt.⁸⁴ Látható tehát, hogy a Ratkó-korszak népesedéspolitikája szélesebb körű volt, mint pusztán az abortuszkorlátozás, azonban ennek ellenére sem volt maradéktalanul sikeres.

III.5. Női szerepek

A kormányzás és a biohatalom bírósági határozatokban való megjelenésén túl azonban beszélni kell az egész népesedéspolitika elsődleges alanyairól, az ekkor szülőképes korban lévő nőkről, hiszen ők voltak leginkább kitéve a hatalom reprodukcióval kapcsolatos elvárásainak.

Magyarországon 1949 után kezdődött meg az erőltetett iparosítás, amihez szükség volt nagyszámú munkaerőre, amit az iparba lehetett csatornázni. Statisztikai adatokból látszik, hogy 1945 után folyamatosan növekszik az iparban dolgozó nők száma.⁸⁵ Korábban, a Horthy-korszakban a hagyományos családmódel dominált, azonban a szocializmus térnyerésével a

⁸² B.40.933/1952/2

⁸³ Bf.XXVI.665/1953/7

⁸⁴ ACZÉL Zsófia, „Üzemi óvodák 1945 és 1975 között”, *Iskolakultúra* 22, 5. sz. (2012): 40–42, 46–47.

⁸⁵ PALASIK Mária, „A nők tömeges munkába állítása az iparban az 1950-es évek elején”, in *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*, szerk. Palasik Mária és Sipos Balázs (Budapest: Napvilág, 2005), 78–79.

gazdaságnak szüksége lett a női munkaerőre, így a családok áttértek a kétkeresős családmoddellre.⁸⁶ Ez azonban – főleg az urbanizált területeken – törvényszerűen a gyerekek számának csökkenésével járt, ami veszélyeztette a szocialista társadalom utánpótlását. Ez különösen fontos volt az iparosítás és a várt gazdasági növekedés szempontjából, így a kormányzat megkísérelte növelni a születések számát, még hozzá úgy, hogy korlátozta a nők abortuszhoz való hozzáférését.

Kulcsár Kálmán mutat rá, hogy a korban a központi retorika azt hangoztatta, hogy a nők nem szülik meg a megfogant magzatukat, mert a saját kényelmüket, szórakozásukat fontosabbnak tartják. Valójában azonban a társadalom iparosodásával, a társadalom értékrendjének változásával, illetve egyéb, a szocialista magyar társadalomra jellemző problémák miatt – mint a lakáshiány vagy a rossz anyagi körülmények – nem szívesen vállaltak nagy számú utódokat a családok.⁸⁷

A produktív munka⁸⁸ mellett, politikai és jogi értelemben is egyenlővé váltak a nők és a férfiak ebben a korban. Azonban ez nem jelentett teljes egyenlőséget, leginkább a reprodukciós⁸⁹ feladatok kapcsán.⁹⁰ Az esetleges terhességek következményeit a nők viselték, amelyek egy része biológiai adottság, mint a terhességgel és a szüléssel, vagy éppen a terhességmegszakítással járó egészségügyi kockázat, azonban egy jelentős része, mint a büntetőjogi következmények, vagy az illegális abortusszal járó egészségügyi kockázat már a szabályozásból következő szükségtelen nehézség – hogy csak a leg súlyosabbakat említsem.

A népesedési politikával a hatalom nagy terhet rótt a nőkre, hiszen propagálta a dolgozó nő képét – a Rákosi-korszak emblemikus alakjai voltak a „traktoros lányok” – és igyekezett az erőltetett iparosításhoz szükséges munkaerőt a nőkkel pótolni.⁹¹ Annak ellenére azonban, hogy a nők munkába álltak, a háztartási munkák továbbra is az ő feladatuk maradtak, ennek az átstrukturálását a hatalom nem tartotta szükségesnek.⁹² Ebben a társadalmi-politikai környezetben, ahol a nőkre kettős teher hárult, ott a terhességmegszakítás korlátozása számukra

⁸⁶ PALASIK, „A nők tömeges munkába állítása az iparban az 1950-es évek elején”, 102.

⁸⁷ KULCSÁR Kálmán, *Az ember és társadalmi környezete* (Budapest: Gondolat, 1969), 288.

⁸⁸ A fogalom eredetére lásd: Debra BERGOFFEN és Megan BURKE, „Simone de Beauvoir”, in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, szerk. Edward N. Zalta és Uri Nodelman, Fall 2024 (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2024), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2024/entries/beauvoir/>.

⁸⁹ BERGOFFEN és BURKE.

⁹⁰ A produktív és reprodukciós munka kapcsán lásd még Simone de BEAUVOIR, *A második nem*, ford. Görög Livia és Somló Vera (Budapest: Gondolat, 1969).

⁹¹ KOVÁCSNÉ Magyarai Hajnalka, „Női szerepek változásai a magyar és a román államszocializmus idején (1945–1989)”, *Korunk* 33, 2. sz. (2022): 61.

⁹² SCHADT Mária, „A „házi tücsöktől” a dolgozó nőig – Az individualizációs folyamatok hatása a családi szerepekre”, in *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon* (Budapest: Napvilág, 2005), 89–90.

újabb nehézséget jelentett. Statisztikai adatok mutatják, hogy azokban az országokban, ahol az abortusz tiltott, hasonló számú beavatkozás történik, mindössze kevésbé biztonságos körülmények közt.⁹³ Vagyis önmagában a korlátozása vagy tilalom nem jár együtt a születésszám emelkedésével.

Ennek ellenére – vagy éppen azért – mert a nők ilyen kiemelt szerepet kaptak a népesedéspolitikában – ahogyan már korábban említettem – a terhes nők esetében a bíróságok aránylag enyhe büntetéseket szabtak ki. Ezenfelül a bíróságok hangsúlyozták azt is, hogy a modern szocialista társadalom minden lehetőséget biztosít arra, hogy a nők gyerekeiket felneveljék. Az intézményrendszer és támogatások megjelenése, megszorodása mellett egy erkölcsi fordulatot is hangsúlyoz a bíróság, méghozzá a házasságon kívül szülés/születés tekintetében. A bíróság több esetben is kifejti, hogy a szocialista társadalom nem tesz különbséget a házasságban vagy a házasságon kívül szülők/születettek közt: *„Népi demokratikus államunkban a házasságon kívül született gyermek minden tekintetben egyenlő elbírálásban részesül a házasságban született gyerekekkel.”*⁹⁴ *„A szocialista erkölcs nem bélyegzi meg úgy házasságon kívül teherbeesett nőt, mint a házasságon kívül született gyereket sem.”*⁹⁵ A bíróság a maradi erkölcsöket okolja ezért a megkülönböztetésért.

Azt, hogy a gyakorlatban mennyire érvényesült a szocializmus célkitűzése, nehéz megállapítani, azonban szexualitásra vonatkozó kutatások arra a megállapításra jutottak, hogy a házasságon kívüli szexuális kapcsolatok csak a 1960-as évektől kezdtek elfogadottá válni.⁹⁶ Ez jól mutatja a biopolitika mindent átszövő természetét, hiszen a hatalom egyrészt rendkívül intim, személyes kérdésekbe igyekezett beleavatkozni, másrészt mélyen gyökerező, erős társadalmi vélekedést kívánt befolyásolni.

Ennél sokkal kézzelfoghatóbb módon jelenik meg azonban a biopolitika a szexuális nevelés⁹⁷ és a fogamzásgátló szerek forgalmazása⁹⁸ kapcsán, ugyanis a vezetőréteg szemében egyik sem volt összeegyeztethető a népesedéspolitikával. Nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy mennyire kiszolgáltatott pozícióban voltak a nők a Ratkó-korszakban azáltal, hogy rendkívül korlátozott volt a hozzáférés a fogamzásgátló eszközökhöz és emellett még a

⁹³ Gilda SEDGH és mtsai., „Abortion Incidence between 1990 and 2014: Global, Regional, and Subregional Levels and Trends”, *Lancet (London, England)* 388, 10041. sz. (2016. május 11.): 258.

⁹⁴ B.IV.5705/1952-4

⁹⁵ B/j. 43.042/1952/2

⁹⁶ Kateřina LIŠKOVÁ és Gábor SZEGEDI, „Sex and Gender Norms in Marriage: Comparing Expert Advice in Socialist Czechoslovakia and Hungary between the 1950s and 1980s.”, *History of Psychology* 24, 1. sz. (2021. február): 94–96.

⁹⁷ Andrea PETŐ és Fanni SVÉGEL, „Nationalism, Pronatalism, and the Guild of Gynecology: The Complex Legacy of Abortion Regulation in Hungary”, *Central European History*, 2024. április 2., 9.

⁹⁸ PETŐ, „Abortörperek és a »bajba jutott nők« 1952-ben”, 306.

terhességmegszakítás sem volt elérhető kellően széles körben – legalábbis amennyiben nem rendelkeztek megfelelő anyagi és kapcsolati tőkével. Az orvosok, félve a jogi következményektől, kevésbé vállalták a beavatkozás elvégzését⁹⁹ – vagy, ha mégis, akkor gyakran magas áron – így a nők sokszor szaktudással nem rendelkező magzatelhajtókhoz és az évezredes praktikákhoz folyamodtak, mint a méhbe való felszúrás vagy különböző növények alkalmazása, hogy véget vessenek terhességüknek.¹⁰⁰

Problémás továbbá, hogy a szexuális nevelés teljesen hiányzott az 1950-es évek Magyarországról.¹⁰¹ A terhességgel, szüléssel, szexualitással kapcsolatos – nem ritkán téves – információkat, évezredek óta a női családtagok egymás között generációról generációra adták tovább. A 20. században már helyet kaptak a (férfi) nőgyógyászok is a női termékenységgel kapcsolatos diskurzusokban – ahogyan Pető Andrea munkájában hangsúlyozza a nyilvános diskurzusban szinte kizárólagosan.¹⁰²

A nőknek a tiltás miatt nemcsak büntetőjogi felelősséget kellett viselniük a terhességük megszakításaért, hanem kockára tették egészségüket, későbbi fogamzási képességüket. Az intézményrendszer nem jelentett vigaszt a nők számára, hiszen az anyagi lehetőségeken túl számos más indoka is lehet annak, hogy egy nő nem szeretné kihordani magzatát, azonban a rendszer nem biztosított teret ezeknek az egyéb kérdéseknek. Mi történik akkor, ha valaki nem erőszak áldozata vagy kiskorú? A fent bemutatott abortuszbizottsági rendszerben elsőfokon csak egészségügyi okokból lehetett kérvényezni az abortuszt, azonban a másodfokú abortuszbizottságok előtt elképzelhető, hogy ilyen érvek megállták volna a helyüket – ez azonban túlterjeszkedik a kutatásom keretein. Kiemelendő ugyanakkor az, hogy a vizsgált peres iratokban több esetben is a terhes nő még kiskorú vagy épp, hogy nagykorú volt. A bíróság ugyan enyhítő körülményként kezelte a terhelték korát, azonban a rendszer elvárta ezektől a lányoktól is, hogy szüljék meg gyermeküket.¹⁰³ Ez alapján valószínűsíthető, hogy az abortuszbizottságok is hasonlóképpen mérlegeltek volna.

Látható a fentieket vizsgálva, hogy a biopolitika Foucault által kiemelt mindkét aspektusa szerepet kapott a népesedéspolitikában. A népesség biopolitikája az általánosabb rendelkezések, szabályozások körében figyelhető meg. Az állam részben helyesen azonosította a

⁹⁹ SÁNDOR és LÁSZLÓFI, „Women Facing the Committee”, 497.

¹⁰⁰ KONRÁD Flóra, „Születésszabályozás. Fogamzásgátlás, abortusz, szexuális nevelés”, *Kaleidoscope History* 11, 22. sz. (2021): 475.

¹⁰¹ Gábor SZEGEDI, „Good Health Is the Best Dowry: Marriage Counseling, Premarital Examinations, Sex Education in Hungary 1920-1952”, 2014, 297–298.

¹⁰² PETŐ, „Abortörperek és a »bajba jutott nők« 1952-ben”, 304.

¹⁰³ B.II.23.655/1952/6, B/e.10.100/1953/7., B/e.12.375/1952/6, B.IV.589/1953/?, B.III.2983/1952/6., B.II.3632/1952/7, B. 21.519/1952/2, B/j. 43.042/1952/2, B/a.44005/1952"

születésszámok várható csökkenésének okát, a nők munkába állása kapcsán, és el is kezdték a probléma orvoslását, az intézményrendszer fejlesztésének előírásával. Érdekes továbbá, hogy a társadalmi erkölcs befolyásolása is előkerül a népesedés biopolitikának eszközei közt, még ha ennek gyakorlati jelentősége nem is feltétlenül számottevő. Ahhoz, hogy ezek az eszközök kifejtsék a hatásukat, időre van szükség, azonban, hogy ennek ellenére is biztosítsák a népesedéspolitika sikerét, előtérbe került az emberi test autonómia-politikájája, amely az abortuszbizottságok működésében és a bírósági tárgyalásokban figyelhető meg leginkább. Ugyanakkor ennél finomabb formában is megjelent az autonómiapolitika, például a terhességekhez, vetélésekhez kapcsolódó jelentési kötelezettség, vagy a fokozott terhesgondozás az abortuszt kérvényező nők esetében is ilyen eszközök voltak.

IV. A „Ratkó-korszak” vége és az azt követő időszak

Korábban említettem, hogy az 1953-as év második felében érezhető egy visszaesés a perek számában, ugyanis augusztust követően mindössze öt elsőfokon tárgyalta ügy található meg a BFL iratai között. Korábbi kutatások jelezték ezt a megtorpanást, és a Nagy Imre kormányra kerülésével indokolták ezt,¹⁰⁴ illetve fontos megemlítenünk, hogy ez egybeesik a desztalinizáció folyamatával.¹⁰⁵ 1953 nyarát követően a hatóságok Décsi által szorgalmazott kemény fellépése megtorpan, azonban hivatalosan csak 1953 végén helyezték hatályon kívül a korábban már említett két igazságügyi miniszteri utasítást. 1954. január 1-jén pedig hatályba lépett az a miniszteri utasítás, amely alapján a szociális okok is a művi abortuszt lehetővé tevő indokok közé kerültek.¹⁰⁶

Az abortusz teljes liberalizációja az 1047/1956. számú minisztertanácsi határozattal történt meg. A határozat fenntartott az abortuszbizottságokat, amelyek továbbra is egészségügyi-, személyi és családi okok alapján döntöttek az abortuszról. Ha a kérelem indokolatlannak látszott, a bizottság feladata volt meggyőzni a nőt a magzat megtartásáról, azonban amennyiben továbbra is ragaszkodott a beavatkozáshoz, akkor a bizottságnak engedélyeznie kellett a terhesség megszakítását.¹⁰⁷ A cél a terhességmegszakítások intézményekbe terelése volt, az engedély nélkül végzett abortuszokat továbbra is büntették.¹⁰⁸

¹⁰⁴ BROWN, „For Girls It Is an Honor ...”, 13–14.

¹⁰⁵ GYARMATI György, *A Rákosi-korszak – Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956* (Budapest: ÁBTL–Rubicon, 2011), 278–284.

¹⁰⁶ NÉMETH, „Volt-e »Ratkó-törvény«?”, 83.

¹⁰⁷ PETŐ és SVÉGEL, „A háborús nemi erőszak és a nőgyógyász lobbij hatása a magyarországi születésszabályozási rendszerre”, 58.

¹⁰⁸ MNL OL XIX-A-83-b, 3401/1956. minisztertanácsi határozat.

Az 1956-os liberalizáció azonban – csak úgy, mint a Ratkó-korszak – demográfiai torzulást eredményezett, ugyanis az abortusz a családtervezés eszközévé vált.¹⁰⁹ Az abortuszok száma megugrott a „Ratkó-korszakot” követően és csak az 1970-es évekre csökkent ismét – amikor a fogamzásgátló tabletták elterjedtebbé váltak.¹¹⁰ A TCS-66 kutatásból [az 1965–1966 között lefolytatott termékenységi és családtervezési – a Nemzetközi Családtervezési Szövetség (I.P.P.F.) Európai és Közel-Keleti Régiója által kezdeményezett vizsgálat]¹¹¹ kiderül, hogy a nők (13–49 éves korosztály) 58%-a használta legalább részben a művi abortuszt mint a születésszabályozás eszközt,¹¹² noha 1956-tól már recept nélkül is kapható volt fogamzásgátló tabletta.¹¹³ A statisztikai adatokból látszik, hogy 1958 és 1973 között kiugróan magas volt az száz élve születésre jutó abortuszok száma.¹¹⁴

V. Kitekintés

Végigtekintve a Ratkó-korszak népesedéspolitikáján és azon belül is az abortuszsabályozáson érdemes hátralépni egyet és megvizsgálni a szocialista blokk többi országának hasonló jellegű szabályozásait is a korból. Ennek két oka van, egyrészt látva, hogy a legtöbb szocialista államban volt valamilyen szintű központi népesedéspolitika és abortuszkorlátozás, megállapítható, hogy a magyarnál egy szélesebb körű, egész szocialista blokkra kiterjedő kormányzásról beszélhetünk, amelyet a Szovjetunió által közvetített ideológia határozott meg. Másrészt, azért is fontos elemezni a posztoszocialista országokban készült abortuszsabályozással kapcsolatos kutatásokat, mert olyan új aspektusokat hoznak be az elemzésbe, mint a biopolitika és a szocialista kormányzás elméletei.

A „Ratkó-korszak” abortuszsabályozása egy 1936-os szovjet rendelet alapján készült.¹¹⁵ Ez a mintakövetés jellemezte nemcsak Magyarországot – és természetesen nemcsak az abortuszra vonatkozóan – hanem a szocialista blokk jelentős részét. A Szovjetunióban 1936-ban fogadták el az abortuszt korlátozó rendeletet, amelynek célja – akárcsak a Ratkó-korszakban hazánkban – a népességnövelés volt. A hatalom érvrendszere is nagyon hasonló volt hazánkban a szovjet mintához, miszerint a szocializmusban elért életszínvonal növekedés szükségtelessé teszi az

¹⁰⁹ KAMARÁS Ferenc, „Terhességmegszakítások Magyarországon”, in *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*, szerk. Pongrácz Tiborné és Tóth István György (Budapest: TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkársága, 1999), 195.

¹¹⁰ PETŐ és SVÉGEL, „A háborús nemi erőszak és a nőgyógyász lobbij hatása a magyarországi születésszabályozási rendszerre”, 62.

¹¹¹ SZABADY Egon, „Családtervezési trendek: a magyar vizsgálat”, *Demográfia* 11., 3–4. sz. (1968): 333.

¹¹² SZABADY Egon, „Magyar termékenységi és családtervezési vizsgálatok”, *Demográfia* 12, 4. sz. (1969): 422.

¹¹³ PETŐ, „Abortórperek és a »bajba jutott nők« 1952-ben”, 307.

¹¹⁴ KAMARÁS, „Terhességmegszakítások Magyarországon”, 196.

¹¹⁵ PETŐ és SVÉGEL, 57.

abortusz lehetőségét, hiszen minden adott a gyermekneveléshez.¹¹⁶ Azonban a szovjet abortusztilalom feloldását követően (1955) a többi szocialista ország kormánya is hasonló módon járt el. Romániában¹¹⁷ és Csehszlovákiában¹¹⁸ 1957-ben legalizálták először az abortuszt, míg az NDK-ban¹¹⁹ 1950 és 1972 között volt illegális az abortusz.

Bár az eszközök különböztek, minden állam esetében megjelenik a népesedés, népességnövelés fontossága, hiszen ez volt a kulcs az ideológia terjesztéséhez, a szocialista blokk gazdasági felemelkedéséhez.¹²⁰ Foucault maga is hangsúlyozta, hogy az általa felvázolt hatalom koncepciók, illetve a kormányzás elmélete, amely mintegy összegezni kívánja ezeket, ugyanúgy rávetíthetők a szocialista államokra. A különbség talán abban érhető leginkább tetten, hogy míg a liberális államokban a piacgazdaságot és demokráciát tekintjük a társadalom fő mozgatórugóinak és ott organikusabban illeszkedik bele a kormányzás a mindennapokba.¹²¹ A szocialista társadalmakban sokkal szembetűnőbb az, ahogyan a kormányzás megjelenik és azt, miként viszi véghez a célját. Ennek a célnak, a szocialista rendszer fennmaradásának egyik eszköze az abortuszkorlátozás.

Radka Dudova, cseh szociológus a csehszlovák abortuszzsabályozást értelmezte foucault-i keretek között. Dudova Alena Heitlinger nyomán írja, hogy az államok részéről a népszaporulat kontrolljának az igénye nem újkeletű és nem is a szocialista államok sajátja volt, azonban a II. világháborút követően a nyugati államok nem tudtak olyan mértékű kontrollt gyakorolni a szabályozás felett és olyannyira kisajátítani az abortuszból szóló vitát, mint azt a szocialista államok vezetése tette.¹²²

Dudova bemutatja hogyan jelent meg Csehszlovákiában a biohatalom és a (szocialista) kormányzás, karöltve a politikai hatalommal és szakértői tudással. A szakértői tudás megjelenik az abortusz legalizálása kapcsán 1957-ben, ugyanis ekkora világossá vált, hogy a tilalom miatti illegális abortuszok hatással voltak a női egészségre, és ezáltal a termékenységükre. Leginkább az orvosok jelentek meg a vitában, és a vita hasonlóan orvosi kereteket kapott,¹²³ mint a két világháború közti Magyarországon – erre használja Pető és Svégel a *nőgyógyászlobbi*

¹¹⁶ Wendy Z. GOLDMAN, *Women, the State, and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life, 1917–1936*, Cambridge Russian, Soviet, and Post-Soviet Studies (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 292–293; TIHANYI, „Adalékok az abortusz büntetőjogi megítélésének történetéhez”, 1808.

¹¹⁷ ANDREI és BRANDA, „Abortion Policy and Social Suffering”, 3.

¹¹⁸ DUDOVA, „Regulation of Abortion as State-Socialist Governmentality”, 1.

¹¹⁹ David E. BARCLAY és Eric D. WEITZ, szerk., *Between Reform and Revolution German Socialism and Communism from 1840 to 1990* (New York, Oxford: Berghahn Books, 1998), 455, 460.

¹²⁰ ANDREI és BRANDA, 883.

¹²¹ DUDOVA, 129

¹²² DUDOVA, 131.

¹²³ DUDOVA, 132–133.

kifejezést.¹²⁴ A szakértők azért tudtak szerepet kapni a csehszlovák vitában, mert a politikailag nem igazán számítottak érzékeny kérdésnek.¹²⁵ Ugyanakkor, akárcsak hazánkban, a nők nem vettek részt a döntéshozatalban. (Ratkó Anna szerepe nem tekinthető a női vélemények, tapasztalatok becsatornázásának a döntéshozatalba).

Érdekes, hogy Csehszlovákiában a szakértők és a tudományos diskurzus legitimálta a kormányzás eszközeit és a hatalomgyakorlást – Magyarországon a 1950-es években a népesedési célok szolgálták a legitimáció eszközeként. Dudova Foucault alapján így összegzi a szocialista kormányzás megjelenését Csehszlovákiában: „*A családok reprodukciós viselkedését a tudás, a közpolitikai eszközök és a fegyelmező mechanizmusok befolyásolták, amelyek együtt alkották a kormányzást, amelyen keresztül az alanyok énjét és testét irányították.*”¹²⁶ Ez nem volt másképp hazánkban sem, hiszen a végcél mindkét államban ugyanaz volt: megalkotni a munkaerőt,¹²⁷ amely fenntartja, növeli a szocialista állam erejét.

Barbara Klich-Kluczevska a lengyel abortuszkorlátozást vizsgálta, amelynek egy érdekes aspektusa, a biohatalom egy másik formája, amely a félelmen keresztül igyekezte kontrollálni az állampolgárokat. Klich-Kluczevska a 1950-es évek szovjet és lengyel példáit veszi alapul, ahol a propagandán keresztül igyekeztek megfélemlíteni a nőket az abortusz egészségre káros hatásaival.¹²⁸ A lengyel–szovjet megoldás a biohatalom egy másik megjelenési formája – ami ugyan Magyarországon kevésbé volt hangsúlyos a korban – ami a biohatalom eszközeinek sokszínűségére is rávilágít, hiszen nemcsak az rendvédelmi szervek fellépése kelthet félelmet a nőkben, hanem a tudatlanságukat kihasználva különböző „edukatív” eszközök is.

Érdekes kivétel Románia, ahol Ceaușescu hatalomra kerülését követően, 1966-ban rendelték el újabb abortuszkorlátozást, amely szintén a népesség növelését célozta.¹²⁹ Azonban ez, akárcsak Magyarországon, nem járt a népesség robbanásszerű emelkedésével. A korlátozás – amely szigorúbbnak tekinthető, mint a magyar szabályozás 1952–1954 között – 1966 és 1989 között volt hatályban, vagyis jóval tovább, mint a magyarországi népesedési kampányhoz köthető rendeletek és utasítások. Ennek eredményeként Romániában látszanak azok a hosszútávú következmények is, amelyeket Magyarországon – a rövid időtartam miatt – csak

¹²⁴ PETŐ és SVÉGEL, „A háborús nemi erőszak és a nőgyógyász lobbizás hatása a magyarországi születésszabályozási rendszerre”, 50.

¹²⁵ DUDOVA, „Regulation of Abortion as State-Socialist Governmentality”, 132–133.

¹²⁶ Saját fordítás. DUDOVA, 140.

¹²⁷ DUDOVA, 141.

¹²⁸ KLICH-KLUCZEWSKA, „Is Biopower Something Biopolitics as a Research Category in Historiography”, 15–16.

¹²⁹ Gail KLIGMAN, „Political Demography: The Banning of Abortion in Ceaușescu’s Romania”, in *Conceiving the New World Order - The Global Politics of Reproduction*, szerk. Faye D. GINSBURG és Rayna RAPP (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1995), 235; Manuela LATAIANU, „The 1966 Law Concerning Prohibition of Abortion in Romania and Its Consequences. the Fate of One Generation.”, 4–5.

minimálisan tapasztalhattunk. A román születésszám is megugrott 1967–1968-ban, akárcsak itthon az 1953–1954 közötti időszakban, azonban utóbbinál jóval nagyobb mértékben. Ezt követően az állampolgárok elkezdtek alkalmazkodni a kialakult rendszerhez – illegális úton szereztek fogamzásgátlókat vagy végeztek abortuszt, a gazdagabb rétegek pedig fizettek azokért a papírokért, amelyek legálisan is elérhetővé tették az abortuszt – és a születési ráta ismét csökkenni kezdett.¹³⁰ Ugyan Magyarországon rövid ideig volt hatályban az abortuszt korlátozó szabályozás, hosszú távon valószínűleg hasonló eredménnyel zárult volna, mint Romániában, hiszen a korlátozás önmagában nem eredményezi a növekvő termékenységi rátát, ugyanis a termékenység – vagy éppen terméketlenség mögött – sokrétű gazdasági, szociális okok állnak.¹³¹

VI. Összegzés

A Ratkó-korszakkal kapcsolatos kutatások bár számos aspektusát vizsgálták a korszaknak, mégis úgy gondolom, hogy mind a korszak, mind a téma rendkívül alulkutatott, hiszen a korszakot átélt nők tapasztalatairól nem igazán szólnak kutatások. Pető Andrea egyik tanulmányában azonosította ezt a hiányt, azonban eddig nem születtek olyan publikációk, amelyek ezt pótolni kívánták volna. Saját kutatásommal, amelynek keretében 144 magzatelhajtással foglalkozó budapesti bírósági ügyet elemeztem 1952 és 1953-ból, legalább részlegesen pótolni kívántam ezt a hiányt. A peres iratok elemzése által betekintést nyertem a szabályozás gyakorlati érvényesülésébe és egy árnyaltabb képet kaptam a korszakról és a nők helyzetéről. Emellett a foucault-i elméleti keret alkalmazásával és a más posztszocialista országokban az 1950-es évek abortuszkorlátozásairól szóló kutatások eredményeinek felhasználásával sikerült feltárnom a szabályozás gyakorlati aspektusait, amelyekről véleményem szerint itthon még mindig hiányosak az ismereteink.

A népesedéspolitika értelmezésében nagy segítséget nyújt a szocialista kormányzás elmélete, amely segítségével a peres iratokban is azonosíthatóak mind a népesedéspolitika eszközei, mind a céljai. A népességszám fenntartása, a munkáskezek számának növelése jól kivehető céljai a népesedéspolitikának és ahhoz, hogy ezt elérje, a hatalom alkalmazza a biohatalom széles eszköztárát. Fejlesztette a szociális ellátórendszert, támogatja a családokat, nőket – az egyedülálló nőket is – gyerekeket, ösztönöz a gyermekvállalásra. Ugyanakkor korlátozta az abortuszt, a fogamzásgátlást és igyekezett ellenőrzése alá vonni a terhességeket

¹³⁰ LATAIANU, „The 1966 Law Concerning Prohibition of Abortion in Romania and Its Consequences. the Fate of One Generation.”, 5–7.

¹³¹ ANDREI és BRANDA, „Abortion Policy and Social Suffering”, 885.

és a vetéléseket részben azáltal, hogy még a nyomozóhatóságokat, valamint az ügyészi és bírói kart is a népesedési politika szolgálatába állította. Az is megállapítható, hogy a korszak megítélését napjainkban a korlátozó intézkedések és az erőteljesebb fellépés, valamint a Rákosi-korszakból származó általános rosszérzés határozzák meg – és nem a fokozódó támogatás.

A nők és a hatalom viszonya tekintetében fontos kiemelni, hogy ők is ugyanolyan tárgyai voltak a biopolitikának, mint a férfiak, azonban biológiai adottságaik révén nagyobb teher hárult rájuk, hiszen ők képesek létrehozni az utódokat. Az egyéb, terhességgel, szüléssel kevésbé szorosan összefüggő reprodukciós feladatok – házimunka, gyereknevelés – is rájuk hárult, ami kombinálva a keresőmunkával és a mindennapok nehézségeivel olyan terhet rótt a nőkre, ami miatt nagyon messzire is hajlandóak voltak elmenni, hogy ezek a terhek ne fokozódjanak. Véleményem szerint a nők ebből a szempontból a körülmények áldozatainak tekinthetők, hiszen a szocializmus törekedett a nemek közti egyfajta egyenlőségre, uniformizmusra és a nemek közti biológiai, társadalmi különbségeket nem vette figyelembe.¹³²

Úgy gondolom, hogy a Ratkó-korszak kutatása rendkívül fontos, hiszen számtalan nőnek az életét meghatározta a korszak népesedési politikája és a mai napig kiemelt helyet foglal el a társadalmi emlékezetünkben. Jelen kutatással egy új, Magyarországon eddig kevésbé vizsgált aspektusát kívántam megfogni ennek a kérdéskörnek, szem előtt tartva a korszakot átélt nők tapasztalatainak az elfeledettségét, remélve, hogy a jövőben több hasonló kutatás is készül a korszak eddig kevésbé vizsgált aspektusairól is.

¹³² FARKAS Gyöngyi, „»Gyertek lányok traktorra!«”, *Korall*, 13. sz. (2003): 65–66.

Irodalomjegyzék

Monográfiák

- DE BEAUVOIR, Simone. *A második nem*. Fordította Görög Livia és Somló Vera. Budapest: Gondolat Kiadó, 1969.
- E. BARCLAY, David és Eric D. Weitz, szerk. *Between Reform and Revolution German Socialism and Communism from 1840 to 1990*. New York, Oxford: Berghahn Books, 1998.
- FOUCAULT, Michel. *A szexualitás története I*. Fordította Ádám Péter. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 1996.
- . *Felügyelet és büntetés – A börtön története*. Fordította Fázsy Anikó, Csűrös Klára. Budapest: Gondolat, 1990.
- . „Security, Territory, Population: Lectures at the College de France, 1977–78”. Fordította Graham Burchell. London: Palgrave Macmillan, 2007.
- GOLDMAN, Wendy Z. *Women, the State, and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life, 1917–1936*. Cambridge Russian, Soviet, and Post-Soviet Studies. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1993.
- GYARMATI, György. *A Rákosi-korszak – Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest: ÁBTL–Rubicon, 2011.
- KULCSÁR Kálmán. *Az ember és társadalmi környezete*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1969.
- PETŐ Andrea. *Elmondani az elmondhatatlant – A nemi erőszak Magyarországon a II. világháború alatt*. Budapest: Jaffa Kiadó, 2018.
- TAYLOR, Dianna, szerk. *Michel Foucault: Key Concepts*. Key Concepts. London, New York: Routledge, 2014.
- TÓTH Eszter Zsófia, és MURAI András. *Szex és szocializmus*. Budapest: Libri, 2014.
- VALUCH Tibor. *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest: Osiris Kiadó, 2005.

Tanulmányok

- ACZÉL Zsófia. „Üzemi óvodák 1945 és 1975 között”. *Iskolakultúra* 22, 5. sz. (2012): 37–55.
- ANDREI, Andreea, és Alina BRANDA. „Abortion Policy and Social Suffering: The Objectification of Romanian Women’s Bodies under Communism (1966–1989)”. *Women’s History Review* 24, 6. sz. (2015. november 2.): 881–899.

- BROWN, Karl. „‘For Girls It Is an Honor ...’: Women, Work, and Abortion in Communist Hungary, 1948–56”. *Journal of Contemporary History* 55, 3. sz. (2020. július): 602–621.
- DUDOVA, Radka. „Regulation of Abortion as State-Socialist Governmentality: The Case of Czechoslovakia”. *Politics & Gender* 8, 1. sz. (2012. március): 123–144.
- FARKAS Gyöngyi. „»Gyertek lányok traktorra!«” *Korall*, 13. sz. (2003): 65–86.
- HEINZ Ervin. „Népesedéspolitikai intézkedések 1945 előtt”. *Demográfia* 43, 4. sz. (2000): 477–498.
- HORVÁTH Atilla. „Kommunista jogalkotás 1945–1949”. Elérés 2024. november 5. <https://www.kommunizmusbunei.hu/publikaciok/allando-szakertoink/31-horvath-attila/20-horvath-attila-kommunista-jogalkotas-1945-1949>.
- KAMARÁS Ferenc. „Terhességmegszakítások Magyarországon”. In *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*, szerkesztette Pongrácz Tiborné és Tóth István György, 190–216. Budapest: TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkársága, 1999.
- KLICH-KLUCZEWSKA, Barbara. „Is Biopower Something Biopolitics as a Research Category in Historiography”. In *Biopolitics in Central and Eastern Europe in the 20th Century: Fearing for the Nation*, by Barbara Klich-Kluczewska, Immo Rebitschek, és Joachim Von Puttkamer, 8–20. London: Routledge, 2022.
- KLIGMAN, Gail. „Political Demography: The Banning of Abortion in Ceausescu’s Romania”. In *Conceiving the New World Order - The Global Politics of Reproduction*, szerkesztette Faye D. Ginsburg és Rayna Rapp, 234–255. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1995.
- KONRÁD Flóra. „Születésszabályozás. Fogamzásgátlás, abortusz, szexuális nevelés”. *Kaleidoscope History* 11, 22. sz. (2021): 465–495.
- KOVÁCSNÉ Magyarai Hajnalka. „Női szerepek változásai a magyar és a román államszocializmus idején (1945–1989)”. *Korunk* 33, 2. sz. (2022): 60–73.
- LIŠKOVÁ, Kateřina, és Gábor SZEGEDI. „Sex and Gender Norms in Marriage: Comparing Expert Advice in Socialist Czechoslovakia and Hungary between the 1950s and 1980s.” *History of Psychology* 24, 1. sz. (2021. február): 77–99.
- NÉMETH György. „Volt-e »Ratkó-törvény«?” *Társadalmi Szemle* 47, 12. sz. (1992): 81–92.
- PALASIK Mária. „A női egyenjogúság szabályozása Magyarországon a 20. század második felében”. In *A nő és a politikum. A nők politikai szerepvállalása Magyarországon*, szerkesztette Palasik Mária, 81–125. Budapest: Napvilág Kiadó, 2007.

- . „A nők tömeges munkába állítása az iparban az 1950-es évek elején”. In *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*, szerkesztette Palasik Mária és Sipos Balázs, 78-100. Budapest: Napvilág Kiadó, 2005.
- PETŐ Andrea. „Abortörperek és a »bajba jutott nők« 1952-ben”. In *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*, szerkesztette Palasik Mária és Sipos Balázs, 300–319. Budapest: Napvilág Kiadó, 2005.
- PETŐ Andrea, és SVÉGEL Fanni. „A háborús nemi erőszak és a nőgyógyász lobbí hatása a magyarországi születésszabályozási rendszerre”. *Per Aspera ad Astra* 8, 1. sz. (2021. július 26.): 50–70.
- . „Nationalism, Pronatalism, and the Guild of Gynecology: The Complex Legacy of Abortion Regulation in Hungary”. *Central European History*, 2024. április 2., 1–18.
- RING Orsolya, KISS László, és TURNAI Anna. „Női káderek a Rákosi-korszakban”. *Századok* 154 (2020. július 14.): 107–132.
- SÁNDOR, Judit, és Viola LÁSZLÓFI. „Women Facing the Committee: Decision-Making on Abortion in Postwar Hungary”. *Hungarian Historical Review* 12, 3. sz. (2023): 493–523.
- SCHADT Mária. „A „házi tücsöktől” a dolgozó nőig - Az individualizációs folyamatokhatása a családi szerepekre”. In *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*, szerkesztette Palasik Mária és Sipos Balázs, 156-168. Budapest: Napvilág Kiadó, 2005.
- SEDGH, Gilda, Jonathan BEARAK, Susheela SINGH, Akinrinola BANKOLE, Anna POPINCHALK, Bela GANATRA, Clémentine ROSSIER, és mtsai. „Abortion Incidence between 1990 and 2014: Global, Regional, and Subregional Levels and Trends”. *Lancet (London, England)* 388, 10041. sz. (2016. május 11.): 258-267.
- SINGH, K, és S.S RATNAM. „The Influence of Abortion Legislation on Maternal Mortality”. *International Journal of Gynecology & Obstetrics* 63, S1 (1998. december).
- SVÉGEL Fanni. „A női test ellenőrzéséről, Ratkó-mítoszlól és önrendelkezésről Kritikai reflexiók egy tanulmány margójára”. *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat*, 13.2. sz. (2023): 205–221.
- SZABADY Egon. „Családtervezési trendek: a magyar vizsgálat”. *Demográfia* 11., 3-4. sz. (1968): 333–345.
- . „Magyar termékenységi és családtervezési vizsgálatok”. *Demográfia* 12, 4. sz. (1969): 417-436.

THOMSON, Alistair. *Memory and Remembering in Oral History*. Szerkesztette Donald A. Ritchie. 1. köt. Oxford University Press, 2012.

TIHANYI Miklós. „Adalékok az abortusz büntetőjogi megítélésének történetéhez”. *Belügyi Szemle* 72, 10. sz. (2024. október 24.): 1799–1817.

TORBAKOV, Igor. „History, Memory and National Identity – Understanding the Politics of History and Memory Wars in Post-Soviet Lands”. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-soviet Democratization* 19, 3. sz. (2011)

Internetes források

„Abortion Law and Policy Around the World: In Search of Decriminalization - PMC”. Elérés 2024. november 5. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5473035/>.

BERGOFFEN, Debra, és Megan BURKE. „Simone de Beauvoir”. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, szerkesztette Edward N. Zalta és Uri Nodelman, Fall 2024. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2024. Elérés 2024. november 5. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2024/entries/beauvoir/>.

GUTTING, Gary, és Johanna OKSALA. „Michel Foucault”. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, szerkesztette Edward N. Zalta és Uri Nodelman, Fall 2022. Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2022. Elérés 2024. november 5. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/foucault/>.

KOCSIS Piroska. „»Aki ettől a naptól fogva abortuszt hajt végre, azt a legkeményebben büntetjük« | archivnet.hu”. Elérés 2024. november 5. https://www.archivnet.hu/politika/aki_ettol_a_naptol_fogva_abortuszt_hajt_vegre_azt_a_legkemenyebben_buntetjuk.html.

LATAIANU, Manuela. „The 1966 Law Concerning Prohibition of Abortion in Romania and Its Consequences. the Fate of One Generation.”, 2002. Elérés: 2024. november 5. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:51754999>

SAWYER, Michelle. „Women’s Reproductive Rights under State Socialism In Hungary:”, 2010. Elérés: 2024. november 5. https://www.etd.ceu.edu/2010/sawyer_michelle.pdf

SZEGEDI, Gábor. „Good Health Is the Best Dowry: Marriage Counseling, Premarital Examinations, Sex Education in Hungary 1920-1952”, 2014. Elérés: 2024. november 5. https://www.etd.ceu.edu/2014/szegedi_gabor.pdf

Felhasznált jogforrások

1878. évi V. törvénycikk

Kúria B.I. 118/1933. számú döntvénye
Budapesti Nemzeti Bizottság döntése (X/2.–1945. BNB)
81/34/1952 EüM utasítás
81/32/1952. EüM utasítás
8100-1/1953. EüM utasítás
8100-2/1953. EüM utasítás
1004/1953. (II. 8.) MT határozat
Legfelsőbb Bíróság határozata (Bf. II. 118/1953)
1047/1956. MT határozat
1040/1973. MT határozat
4/1973. (XII. 1.) EüM rendelet
76/1988. MT rendelet
1992. évi LXXIX. törvény

Napilapok

Magzatelhajtó bünszövetkezet felett ítélezett a bíróság. Délmagyarország, 8. évfolyam 201. szám (1952. 08. 28.) 6. o.

https://adt.arcanum.com/en/view/Delmagyarország_1952_08/?query=TEXT%3D%28magzatelhajt%C3%A1s%29+DATE%3D%281952-01-01--1953-12-31%29+&pg=109&layout=s

Magzatelhajtó orvosok felett ítélezett a bíróság. Bácskiskunmegyei Népujság, 7. évfolyam 207. szám (1952. 09. 04.)

https://adt.arcanum.com/en/view/BacsKiskunMegyeiNepujsag_1952_09/?query=TEXT%3D%28magzatelhajt%C3%A1s%29+DATE%3D%281952-01-01--1953-12-31%29+&pg=11&layout=s

Hét évi börtönbüntetésre ítélt a bíróság egy magzatelhajtással foglalkozó asszonyt. Dunántúli Napló, 9. évfolyam 255. szám (1952. 10. 30.), 2. o.

https://adt.arcanum.com/en/view/DunantuliNaplo_1952_10/?query=TEXT%3D%28magzatelhajt%C3%A1s%29+DATE%3D%281952-01-01--1953-12-31%29+&pg=116&layout=s

Magzatelhajtó orvosokat ítélték el. Győr-Sopronmegyei Hírlap, 18. évfolyam 260. szám (1952. 11. 05)

https://adt.arcanum.com/en/view/GyorSopronMegyeiHirlap_1952_11/?query=stark+el&pg=19&layout=s

Levéltári források

HU-BFL-XXV.4.a-1068-1953
HU-BFL-XXV.4.a-1108-1953
HU-BFL-XXV.4.a-1144-1953
HU-BFL-XXV.4.a-1186-1953
HU-BFL-XXV.4.a-1253-1953
HU-BFL-XXV.4.a-1406-1953
HU-BFL-XXV.4.a-1459-1953
HU-BFL-XXV.4.a-1480-1953
HU-BFL-XXV.4.a-1500-1953
HU-BFL-XXV.4.a-1533-1953
HU-BFL-XXV.4.a-1565-1953
HU-BFL-XXV.4.a-1586-1953
HU-BFL-XXV.4.a-1881-1953
HU-BFL-XXV.4.a-1998-1953
HU-BFL-XXV.4.a-2294-1953
HU-BFL-XXV.4.a-2389-1953
HU-BFL-XXV.4.a-2392-1953
HU-BFL-XXV.4.a-2513-1953
HU-BFL-XXV.4.a-2519-1953
HU-BFL-XXV.4.a-2523-1953
HU-BFL-XXV.4.a-2595-1953
HU-BFL-XXV.4.a-2666-1953
HU-BFL-XXV.4.a-2697-1953
HU-BFL-XXV.4.a-2763-1953
HU-BFL-XXV.4.a-2820-1953
HU-BFL-XXV.4.a-3046-1953
HU-BFL-XXV.4.a-3050-1953
HU-BFL-XXV.4.a-3052-1953
HU-BFL-XXV.4.a-3109-1953
HU-BFL-XXV.4.a-3302-1953
HU-BFL-XXV.4.a-3350-1953
HU-BFL-XXV.4.a-3376-1953
HU-BFL-XXV.4.a-3561-1953

HU-BFL-XXV.4.a-3612-1953
HU-BFL-XXV.4.a-3624-1953
HU-BFL-XXV.4.a-3708-1953
HU-BFL-XXV.4.a-3790-1953
HU-BFL-XXV.4.a-3878-1953
HU-BFL-XXV.4.a-3964-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4129-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4131-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4133-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4222-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4260-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4312-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4321-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4359-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4362-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4367-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4481-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4487-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4865-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4881-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4917-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4927-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4928-1953
HU-BFL-XXV.4.a-4947-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5022-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5034-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5047-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5066-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5078-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5081-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5088-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5107-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5109-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5117-1953

HU-BFL-XXV.4.a-5120-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5134-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5185-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5217-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5237-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5285-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5317-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5340-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5409-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5415-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5468-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5491-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5621-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5630-1953
HU-BFL-XXV.4.a-5911-1953
HU-BFL-XXV.4.a-615-1953
HU-BFL-XXV.4.a-6335-1953
HU-BFL-XXV.4.a-6374-1953
HU-BFL-XXV.4.a-665-1953
HU-BFL-XXV.4.a-725-1953
HU-BFL-XXV.4.a-800-1953
HU-BFL-XXV.4.a-83-1953
HU-BFL-XXV.4.a-891-1953
HU-BFL-XXV.4.a-892-1953
HU-BFL-XXV.4.a-934-1953
HU-BFL-XXV.4.a-960-1953
HU-BFL-XXV.4.a-967-1953
HU-BFL-XXV.4.f-002138-1952
HU-BFL-XXV.4.f-002316-1953
HU-BFL-XXV.21.b-12172-1952
HU-BFL-XXV.21.b-21283-1952
HU-BFL-XXV.21.b-23075-1952
HU-BFL-XXV.4.a-1009-1952
HU-BFL-XXV.4.a-1089-1952

HU-BFL-XXV.4.a-1174-1952
HU-BFL-XXV.4.a-1247-1952
HU-BFL-XXV.4.a-129-1952
HU-BFL-XXV.4.a-1806-1952
HU-BFL-XXV.4.a-1867-1952
HU-BFL-XXV.4.a-1921-1952
HU-BFL-XXV.4.a-2164-1952
HU-BFL-XXV.4.a-2289-1952
HU-BFL-XXV.4.a-2345-1952
HU-BFL-XXV.4.a-2446-1952
HU-BFL-XXV.4.a-2921-1952
HU-BFL-XXV.4.a-2983-1952
HU-BFL-XXV.4.a-3154-1952
HU-BFL-XXV.4.a-3534-1952
HU-BFL-XXV.4.a-3632-1952
HU-BFL-XXV.4.a-3738-1952
HU-BFL-XXV.4.a-3857-1952
HU-BFL-XXV.4.a-4022-1952
HU-BFL-XXV.4.a-4750-1952
HU-BFL-XXV.4.a-5591-1952
HU-BFL-XXV.4.a-5705-1952
HU-BFL-XXV.4.a-5835-1952
HU-BFL-XXV.4.a-5837-1952
HU-BFL-XXV.4.a-589-1952
HU-BFL-XXV.4.a-5986-1952
HU-BFL-XXV.4.a-6048-1952
HU-BFL-XXV.4.a-6126-1952
HU-BFL-XXV.4.a-6191-1952
HU-BFL-XXV.4.a-6376-1952
HU-BFL-XXV.4.a-6440-1952
HU-BFL-XXV.4.a-6637-1952
HU-BFL-XXV.4.a-6727-1952
HU-BFL-XXV.4.a-6818-1952
HU-BFL-XXV.4.a-6842-1952

HU-BFL-XXV.4.a-6882-1952
HU-BFL-XXV.4.a-708-1952
HU-BFL-XXV.4.a-7084-1952
HU-BFL-XXV.4.a-7104-1952
HU-BFL-XXV.4.a-7123-1952
HU-BFL-XXV.4.a-7128-1952
HU-BFL-XXV.4.a-7163-1952
HU-BFL-XXV.4.a-7242-1952
HU-BFL-XXV.4.a-7520-1952
HU-BFL-XXV.4.a-7522-1952
HU-BFL-XXV.4.a-956-1952